

Osmanlı İdaresi'nde Kıbrıs Adasında Pamuk Üretimi ve Pamuklu Dokumalar Ticareti (18. ve 19. Yüzyıllarda)

Ali Efdal Özkul*

Özet

Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de siyasî, coğrafi ve ticarî bakımdan stratejik bir konuma sahiptir. Sahip olduğu bu özel konumundan dolayı adanın, İlk Çağlardan itibaren Doğu Akdeniz'de yapılan ticarete önemli bir payı olmuştur. Tarih boyunca Akdeniz'de faaliyet gösteren devletler birçok ürünün ticaretini yapmıştır. Akdeniz'de ticareti yapılan ürünlerden birisi de pamuk ve pamuklu dokumalardır. Osmanlı Devleti'nde pamuk üretilen yerlerden birisi olan Kıbrıs'ın birçok bölgesinde pamuk tarımı yapılmıştır. Adada yapılan sulu ziraatın en önemli ürünlerinden birisi olan pamuğun 16. yüzyıldan itibaren her geçen gün artan bir üretimi söz konusudur. Bu üretimin artmasında Kıbrıs'ta yetiştirilen pamuğun ve pamuklu dokumaların dış ticarete aranır olması etkilidir. Bu durum da pamuğun Osmanlı idaresi boyunca adadan yapılan ihracatta önemli bir pay sahibi olmasını sağlamıştır. Batılı seyyahlar Kıbrıs'ta yetiştirilen pamukla ilgili olarak Levant'ın en kaliteli pamuğu iddiasında da bulunmaktadır. Araştırma genel olarak 18. ve 19. yüzyıllardaki Lefkoşa Şeri Sicillerindeki ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki arşiv kaynaklarındaki bilgilere dayanmaktadır. Arşiv kaynaklarından elde edilen bilgiler dönemin seyyahlarının verdikleri bilgilerle karşılaştırılmıştır. Ayrıca ilgili çalışma alanı ile ilgili yerli ve yabancı literatürdeki araştırmalar incelenerek karşılaştırmalar da yapılmıştır. Araştırmada genel olarak Osmanlı hakimiyetinde Kıbrıs adasında üretilen pamuk ve pamuktan üretilen çeşitli eşyalar, pamuk ziraatıyla meşgul olan esnaf ve dış piyasada talep edilen pamuk ile pamuklu dokumaların ticareti üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Pamuk, Pamuklu Dokuma, Kıbrıs, Akdeniz.

* Prof. Dr., Yakındoğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Lefkoşa/KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ, aliefdal.ozkul@neu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7868-7795, DOI: 10.37879/9789751756442.2023.55

Cotton Production and Trade of Cotton Woven in Cyprus Under the Ottoman Administration (18th and 19th Century)

Summary

Cyprus has a very important political, geographical and commercial position in the Eastern Mediterranean. Due to this special location, the island has had an important share in the trade in the Eastern Mediterranean since ancient times. Throughout history, many states have traded many products in the Mediterranean. One of the products traded in the Mediterranean was cotton and cotton fabrics. As in many parts of the Ottoman country, cotton cultivation was carried out on the island of Cyprus. Cotton, one of the most important products of irrigated agriculture in Cyprus, has been increasing day by day since the 16th century. The fact that the cotton grown in Cyprus and cotton fabrics are sought after in foreign trade is effective in increasing this production. This situation enabled cotton to have a significant share in exports from the island during the Ottoman rule. Western travellers also claim the best quality cotton of the Levant in relation to the cotton grown in Cyprus. The related research is generally based on the information in the 18th and 19th century Nicosia Shari's Register and the archive sources in the Presidency Ottoman Archives. The information obtained from archival sources will be compared with the information given by the travellers of the period. In addition, researches in the domestic and foreign literature related to the relevant field of study will be examined and comparisons will be made. In the research process, in general, the cotton in the island of Cyprus under the Ottoman administration, the products produced from cotton, the tradesmen dealing with cotton production and the trade of cotton and cotton weavings will be emphasized.

Keywords: Cotton, Cotton Woven, Cyprus, Mediterranean.

Giriş

Kıbrıs, İlk Çağlardan itibaren Doğu Akdeniz'de bulunduğu siyasî, coğrafi ve ticarî konumu bakımından özel bir yere sahiptir. Ada, özel konumundan dolayı tarih boyunca Doğu Akdeniz ticaretinde önemli bir paya sahip olmuştur. 15. yüzyılın sonlarından itibaren Akdeniz'de ticareti yapılan ürünlerden biri de pamuk ve pamuklu dokumalardır. Pamuk, Venedik yönetimi sürecinden itibaren Kıbrıs'ın önemli ekonomik kaynaklarından olmuştur. 13. yüzyılda Kıbrıs'ı gezmiş olan Lane, adada üretilen pamuğun Venedik ve Avrupalılar için önemli olmaya başladığını belirtir.¹

1 M. Akif Erdoğan, "Osmanlı Kıbrıs'ında Pamuk Tarımı (1572-1640)", *Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı III*, S. 45, Mayıs-Haziran 2002, s. 632.

Kıbrıs'ın fethi sonrasında Osmanlı askerleri, Lefkoşa ve Mağusa kalelerindeki mahzenlerde depolanmış Venediklilere ait ham pamuklar ele geçirmişlerdi. Nitekim, Osmanlı Devleti 1572 yılında ada genelinde yaklaşık 5.500 kantarlık² ham pamuktan (kozalı pamuk) vergi almıştı.³ İlgili yılda adanın genelinde üretilen pamuk miktarında yaşanan düşüşün, adadaki tüm alanlarda olduğu gibi ziraatın da savaştan etkilendiğinin kanıtı olmuştur. Kıbrıs adasının güney kısmında bulunan kıyılara yakın ovalar, özellikle Limasol, Piskopi ve Kukla civarları, pamuk tarımı için oldukça elverişliydi. Kıbrıs'ın güneyi pamuk tarımına daha elverişli olmasına karşın adanın kuzey kısımlarında yer alan Lefke ve Lefkoşa'nın etrafındaki ovalarda da pamuk tarımı yapılmaktaydı.⁴

Osmanlı egemenliği öncesi ve sonrasında adayı gezen seyyahlar, eserlerinde, Kıbrıs'ta üretilen pamuk ve pamuklu dokumalar ile ilgili değerli bilgiler verirler. Bunlardan birisi olan Casola'ya göre 15. yüzyılda adanın diğer bölgelerine göre Limasol bölgesinde yapılan pamuk tarımı daha fazlaydı.⁵ Osmanlı fethi sonrasında 1589'da Kıbrıs'a gelen seyyah Villamont, adada yapılan tarıma, çekirgelerin verdikleri zarara rağmen devletin desteğiyle devam edildiğini belirtmektedir. Söz konusu dönemde Villamont, adada yapılan zirai faaliyetlerin detaylarını vererek pamuk üretiminin önemini de açıklamaktadır.⁶ Kıbrıs'ın fethinden sonra 1596 yılında adayı ziyaret eden Dandini, Kıbrıs'ta pamuk ziraatının adada oldukça fazla yapıldığını ve adalıkların ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra artan pamukları İtalya ve diğer Avrupa ülkelerine ihraç ettiklerini belirtmektedir.⁷ 1598'de Kıbrıs'ta bulunan Cotovicus, adada yapılan tarımın değerini belirterek Lapta, Değirmenlik (Kythrea) ve Kukla'da sulu arazilerde yapılan hububat, pamuk ve şeker üretimini⁸

2 1 kantar=44 okka veya 56,45 kg. Ayrıntılı bilgi için bk. Cengiz Kallek, "Kantar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 24, İstanbul 2001, s. 317-320

3 Halil Sahillioğlu, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Kıbrıs Bütçesi", *Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, IV/ 7-8, Ankara 1967, s. 13, 22.

4 Erdoğan, "Pamuk Tarımı", s. 633

5 Ronald C. Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York University Press, 1993, s. 250.

6 Jennings, *age.*, s. 300.

7 Claude D. Cobham, *Excerpta Cypria: Materials for A History of Cyprus. With an Apendix on Bibliography of Cyprus*, Cambridge 1908, s. 184.

8 Kıbrıs'ta Osmanlı İdaresinde şeker üretimi için bk. M. Akif Erdoğan, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs Şekerhaneleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı, S. 12, İstanbul 1998, s. 71-82.

anlatmaktadır.⁹ Bir diğer gezgin olan William Biddulph, Kıbrıs'ı pamuk üreten, meyve dolu ve meşhur bir ada olarak izah etmektedir. 1605 yılında adadan ihracat yapan Tebercia'nın gemisine yaklaşık 5.000 çuval pamuk ile 3.000 çuval kaliteli yün yüklenmişti. Seyyah Sandys, 1610'da adanın en önemli ihraç malının pamuk olduğunu ve adada üretilen bu pamukların Doğu'nun en iyisi olduğunu belirtmektedir. 1683 yılında adayı ziyaret eden De Bruyn, Kıbrıs pamuğuna dış piyasada artan ilginin sonucunda ada tarımında değişen şartları izah ederken Kıbrıs'ın güneybatı kıyılarında bulunan şeker kamışı tarlalarının hepsinde artık pamuk ekildiğini belirtmiştir.¹⁰ Bir başka seyyah Dapper'e göre ise 17. yüzyılın sonlarında, 1688'de adanın güney ve güneybatı bölgelerinde bulunan Baf ve Limasol'da pamuk yetiştirilmesine rağmen, adada en kaliteli pamuk Lefkoşa ve Mağusa bölgelerindeki arazilerde üretilmekteydi. Hatta Dapper, bu pamuğun, bütün Levant'ın en iyi pamuğu olduğu iddiasında bulunmaktaydı.¹¹ Lefkoşa bölgesinin pamuğunun değerine ve kalitesine değinen bir diğer gezgin olan Pockocke, 1738'de adayı ziyaret etmişti.¹² Kıbrıs'ı ziyaret eden seyyahların yanı sıra adada görev yapan konsololar da ada hakkında çeşitli bilgiler vermektedirler. Bunlardan birisi de 18. yüzyılın ikinci yarısında adada İngiltere konsololuğu yapan Michael de Vezin'dir. Vezin, Kıbrıs'ta yetiştirilen önemli ürünler arasında pamuğa da yer vermiştir.¹³ Kıbrıs adasında olumsuz koşulların yaşanmadığı dönemlerde yıllık üç bin balya civarında pamuk ülke dışına satılabilmekteydi.¹⁴ Turner'in belirttiğine göre 1805 yılında adadan ihracı gerçekleşen mallar arasında 30 bin kantarla pamuk da yer almaktaydı.¹⁵

Pamuk Tarımı

Kıbrıs adası, Venedik Devleti'nin hakimiyetinde bulunduğu 1489-1570 döneminden beri, pamuk tarımı için en ideal yerlerden biri olarak kabul edilmektedir.¹⁶ Osmanlı Devleti'nin adayı fethiyle birlikte tutulan kayıtlarda

9 Jennings, *age.*, s. 301.

10 Jennings, *age.*, s. 302.

11 Jennings, *age.*, s. 303.

12 Jennings, *age.*, s. 272.

13 Cobham, *age.*, s. 373; Güven Dinç, *Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs 1800-1839*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya 2010, s. 253.

14 "Cyprus, cotton culture in", *Journal of the Society of Arts (Great Britain)*, 27 (1878, Nov. 22-1879, Nov. 14) s. 950.

15 Cobham, *age.*, s. 425-426; Dinç, *agt.*, s. 266.

16 Fatih Damlıbağ, "Batı Anadolu'da İhracat İçin Pamuk Üretimi (1860-1870)", *Sosyal Siyaset Konferansları*, S. 60, 2011/1, s. 460.

pamuk vergisiyle, pamuk ekimi ve ticaretiyle ilgili bilgilerin bulunması adada pamuğa verilen önemin Osmanlı hakimiyetinin ilk yıllarında da devam ettiğini göstermektedir.¹⁷ Böylece Osmanlı Devleti'nin pamuk tarımı yapılan bölgelerinden birisi de Kıbrıs adası olmuştur. Osmanlı idaresinde adada yapılan ziraatı, geniş ve küçük arazilerde yapılan şekliyle sınıflandırabiliriz. Geniş alanlarda arpa, buğday, tütün, susam, pamuk ve kırmızı boya bitkisi¹⁸ ekilmekteydi. Geniş alanlarda yapılan ziraatı ise kuru arazilerde yapılan tarım ve sulanabilen arazilerde yapılan tarım şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Kıbrıs'ta yapılan sulu ziraatın en önemli ürünlerinden biri olan pamuğun 16. yüzyıldan itibaren her geçen gün artmıştır. Bu üretimin artmasında Kıbrıs'ta yetiştirilen pamuğun ve pamuklu dokumaların dış ticarete aranır olması etkilidir. Bu durum da pamuğun Osmanlı idaresi boyunca adadan yapılan ihracatta önemli bir pay sahibi olmasını sağlamıştır. Yukarıda bahsedildiği gibi Batılı seyyahlar Kıbrıs'ta yetiştirilen pamukla ilgili olarak Levant'ın en kaliteli pamuğu iddiasında da bulunmaktadırlar.¹⁹ Lang, 17. yüzyılın başlarına kadar İngiltere'deki pamukla ilgili sanayinin gelişmesinde İzmir'de üretilen pamukla birlikte Kıbrıs'ta üretilen pamuğun da önemli bir yere sahip olduğunu belirtmektedir.²⁰ 17. yüzyıldan itibaren Amerika kıtasında köle iş gücünden dolayı artan üretim zamanla İngilizlerin Kıbrıs pamuğuna olan ilgisini azaltmıştı. Bu durum ve diğer olumsuz etkenler (doğal afetler, salgın hastalıklar, çekirge istilaları vb.) adada üretilen pamuğun miktarının düşmesine neden olmuştur. Kaynakların belirttiğine göre Venedik hakimiyetinde iken adada yıllık olarak yaklaşık 30.000 balya pamuk üretilirken Osmanlı idaresinde 18. yüzyılın sonlarında pamuk üretiminde yaşanan düşüşler sonucunda Kıbrıs adasında 3.500 kantar civarlarında pamuk üretimi gerçekleştirilebilmişti. Bu arada Kıbrıs'ın pamuk tarımına uygun olan arazi ve iklimi sayesinde adada kullanılan pamuğun cinsi ıslah edilir ve adalılar da biraz daha fazla üretime dikkat ederlerse pamuk üretimin de çok fazla artacağı aşıkardı. 1860 yılında Kıbrıs adası ve Anadolu'da birkaç bölgede pamuk üretimini artırmak için Amerikan tohumuyla denemeler

17 Erdoğru, "Pamuk Tarımı", s. 632.

18 Batı Anadolu Bölgesinde Kırmızı boya (kökboya) tarımı ve kullanılması için bk. Mikail Acıpinar-Özer Küpeli, "Osmanlı dönemi Manisa Boyacı Esnafı", *Geçmişten Günümüze Manisa Şehzade II. Mehmet ve Manisa Tarihi-Kültürü-Ekonomisi*, C I, ed. Muzaffer Karakaya, Zafer Atar, Manisa 2018, s. 539-556.

19 Jennings, *age.*, s. 303.

20 Hamilton Lang, *Cyprus. Its History Its Present Resources, And Future Prospects*, Macmillan and Co., London 1878, s. 228; Hasan Samani, *Tanzimat Devrinde Kıbrıs (1839-1878)*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 165.

yapılarak pamuk üretiminde tekrar artış ivmesi yakalanmıştı.²¹ 1861’de adada yapılan pamuk üretimi 6000 balya civarında bulunmasına karşın yine de ıslahın devam etmesi gerekiyordu. Çeşitli olumsuzluklar yüzünden adada düşen pamuk üretimi Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren aldığı çeşitli önlemler sayesinde tekrardan artmaya başlamıştır.²²

Osmanlı idaresi boyunca Kıbrıs adasında pamukla birlikte ipek üretimi zamanla halkın önemli geçim kaynakları arasında yer almaya başlamıştı. Adanın fethinden sonra birçok şeker tarlasının zaman içerisinde pamuk tarlasına dönüştürüldüğü kaynaklardan anlaşılmaktadır.²³ Pamuk ve ipek, adanın en önemli ihraç malları olması nedeniyle konsolide edilerek Venedik dönemi şekerinin yerini almıştı.²⁴ Kıbrıs adası genelindeki arazilerin ve iklimin pamuk yetiştiriciliği için elverişli olmasından dolayı adanın genelinde pamuk ziraatı yapılabilmesine karşın bazı bölgeler diğerlerine göre ön plana çıkmaktaydı. Kıbrıs’ta pamuk tarımı en fazla yapılan yerler arasında Mesarya, Omorfa, Lefkoşa, Larnaka, Limasol, Baf, Mağusa ve Karpas bölgeleri yer almaktaydı.²⁵ Adayı ziyaret eden seyyahlara göre, 19. yüzyıl başlarında Kıbrıs’ta bol miktarda kaliteli ipek ve pamuk üretilmekteydi. İlgili dönemin kaynaklarından adada pamuk ziraatı yapılan arazilerin diğerlerine göre daha değerli oldukları anlaşılmaktadır.²⁶ Günümüzde olduğu gibi, geniş arazilerde pamuk tarımı yapan çiftçiler hasat zamanlarında mevsimlik işçi çalıştırıyorlardı.²⁷ Pamuk üretimi yapılan yerlerde hasat edilen ham pamukların konulduğu bir mahzen de bulunmaktaydı.²⁸

Pamuk gibi ticari mahsuller adanın birçok bölgesindeki geniş arazilerin yanı sıra pek çok köydeki bahçelerde de üretilmekteydi. Osmanlı idaresi sırasında pamuk tarımının adada git gide artması²⁹, pamuklu dokuma endüstrisinin de giderek

21 Damlıbağ, agm., s. 459-460.

22 Diamond Jennes, *The Economics of Cyprus. A Survey to 1914*, McGill University Press, Montreal 1962, s. 82-84.

23 Erdoğan, “Pamuk Tarımı”, s.633.

24 Antonis Hadjikyriacou, “The Ottomanisation of Cyprus: Towards A Spatial Imagination Beyond The Centre-Province Binary”, *Journal of Mediterranean Studies*, Vol. 25, No. 2, 2016 s. 83-84.

25 “*Cyprus, Cotton Cultivation in*”, *Journal of the Society of Arts (Great Britain)*, 54 (1905, Nov. 17-1906, Nov. 16) s.155-156, 950; Dinç, *agt.*, s. 256.

26 Dinç, *agt.*, 256-257.

27 KŞS, 15/79-4; Ali Efdal Özkul, *Kıbrıs’ın Sosyo Ekonomik Tarihi 1726-1750*, Dipnot Yayınları, Ankara 2010, s. 383.

28 KŞS, 8/93-1.

29 Kemal Çiçek, “Kıbrıs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 25, Ankara 2002, s. 374.

önem kazanmasını sağlamıştı. Pamuklu dokumaların yanı sıra yünlü³⁰ ve ipekli dokuma³¹ endüstrisinde de önemli ölçüde artış meydana gelmişti.³² Bazı seyyahlar Kıbrıs'ın pamuk üretimi için önemli yerlerden biri olduğunu belirterek adanın arazilerinin pamuğa değer kattığını vurgulamaktadır.³³ Lefkoşa sicillerindeki çeşitli belgelerden anlaşıldığı üzere Venedik döneminde olduğu gibi Osmanlı idaresinde de adanın birçok arazisinde pamuk yetiştirilmekteydi. Pamuk tarımı yapılan araziler akarsular ve yeraltı suları kullanılarak sulanmaktaydı. Arazilerin çeşitli yöntemler kullanılarak sulanabilmesi ise araziden elde edilecek olan pamuğun kalitesinin ve miktarının artmasını sağlamaktaydı. Sulanabilen arazilerde kullanılan su kaynakları ile ilgili zaman zaman ortaya çıkan sorunlar bölgede yapılan tarım ile ilgili de bilgi sahibi olmamıza olanak sağlamaktaydı. Sicillere yansıyan 19 Temmuz 1698 tarihli Piskopu Kazası'nda bulunan Empando ve Mesabodami derelerinin sularının kullanımı ile ilgili köylüler arasında ortaya çıkan sorunda, bölgede yetiştirilen pamukla ilgili de bilgi sahibi olunmaktadır.³⁴ Suyun pamuk tarımındaki önemini ortaya çıktığı bir başka kayıta ise satışı yapılan pamuk ekili arazi ile birlikte su hakkı da satılmaktadır. İlgili belgede Lefkoşa'nın Katomoni köyünden Yusuf oğlu Abdülkerim ile hanımı İbrahim kızı Hatice, aynı köyde bulunan pamuk ekili dere kenarındaki bahçelerini müstemilâtı ve sulama hakkıyla birlikte Yorgi veled-i Lesandro'ya elli kuruşa satmışlardı (15 Eylül 1698).³⁵ Sulanabilen arazilerde pamuk tarımı yapılması ile ilgili bir diğer kayıta Lefkoşalı Ahmet kızı Zahide'nin varisleri, kendilerine miras kalan Lefkoşa'nın Kozarko adlı bölgesindeki Şekerhâne tarlası olarak bilinen on iki dönümlük pamuk tarlasını ve her on beş günde iki saatlik sulama hakkını Ayasofya Mahallesi'nde ikamet eden kardeşleri Mehmet'e 135 kuruşa satmışlardı (24 Ekim 1724).³⁶ İlgili belgeden daha önce bu tarlada şeker ekildiğini de öğrenmekteyiz. Bu durum da bizlere zaman içerisinde şeker üretilen birçok yerde buradaki örnekte olduğu gibi pamuk

30 Ayrıntılı bilgi için bk. Ali Efdal Özkul, "Osmanlı Devleti İdaresinde Kıbrıs Adasında Yün (Yapağı) Üretimi ve Ticareti", *II. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Seferihisar-İzmir 21-23 Ekim 2010, Bildiriler*, Ankara 2011, s. 175-208.

31 Ayrıntılı bilgi için bk. Ali Efdal Özkul, "Silk Production and Trade in Ottoman Cyprus", *Studies on Ottoman Cyprus*, ed. Evangelia Balta, Georgios Salakidis, Theoharis Stavrides, The Isis Press, İstanbul 2014, s. 171-210.

32 Jennings, *age.*, s. 395.

33 Jennings, *age.*, s. 266-267.

34 KŞS, 6/5-2.

35 KŞS, 6/22-2.

36 KŞS, 12/71-4.

ekilmeye başlandığını göstermektedir.

Sicillerdeki 29 Mart 1717 tarihli kayıttta Lefkoşa'nın Piroi köyünden hayatını kaybeden Ali kızı Mümine'nin mirasçıları arasında paylaşırlan tereke defteri incelendiğinde pamuk ekili olan 13 dönümlük arazinin değerinin 2600 akçe ile çekirdekli 6 lodra (litre)³⁷ ham pamuğun değerinin 120 akçe olduğu öğrenilmektedir.³⁸ Lefkoşa'nın Ayasezameno köyünden Recep Ağa bin Süleyman, aynı köydeki ev, bahçe ve tarlalarını Tuzla'da sakin 3 İngiliz tüccarına 152 kuruşa satmıştı. İlgili satışta 21 dönüm pamuk tarlası da bulunmaktaydı (29 Ağustos 1721).³⁹ Diğer ürünlerin ziraatında olduğu gibi adada pamuk ekilen tarlaların pamuk tarlası olarak adlandırıldığı da görülmektedir. Sicillerdeki 21 Temmuz 1724 tarihli benzer bir belgede Lefkoşa'ya bağlı Dali adlı köydeki 21 dönüm pamuk tarlasından 9,5 kantar pamuk elde edildiği öğrenilmektedir.⁴⁰

30 Haziran 1747 tarihli hükümdeki Lefkoşa'nın Korkut Efendi Mahallesi'nde ölen Hacı Osman bin Mustafa'nın terekesi incelendiğinde Osman'ın Mesarya Kazası'na bağlı Paşa köyde 14 dönümlük arazide 3200 para değerinde pamuk yetiştirdiği anlaşılmaktadır.⁴¹ Kıbrıs'ın birçok yerinde vakıf çiftliklerin olduğu kaynaklardan öğrenilmektedir. Bunlardan birisi olan Koloş Çiftliği'nde kiracı iken ölen Salih'in varislerine paylaşırlan terekesi incelendiğinde çiftlikte 445,5 dönüm araziye ekilen pamuğun değerinin 13.250 para olduğu görülmektedir (25 Eylül 1789).⁴²

İstanbul'dan gelen belge ile Kıbrıs Alaybeyi Şeratibzade Hacı Mehmet Efendi'nin hayatını kaybetmesi üzerine bütün mallarının tespit edilerek defterinin Dersa'âdet'e gönderilmesi istenmişti. Hacı Mehmet Bey'in terekesi incelendiğinde alaybeyinin adanın çeşitli bölgelerinde pamuk ziraatı ve ticareti yaptığı anlaşılmaktadır. Alaybeyi'nin Lefkoşa'daki mahzeninde 510 kuruş değerinde 2.765 kıyye çekirdekli pamuk, 157,5 kuruş değerinde 25 kıyye saf pamuk, 200 kuruş değerinde 100 kıyye çekirdekli pamuk, 12 kuruş değerinde 6 kantar çekirdek; Değirmenlik nahiyesinde bulunan Aya Yorgi Çiftliği'ndeki mahzende 576 kuruş değerinde 2123 kıyye çekirdekli pamuk, Omorfa Kazası'na bağlı Akaça adlı köydeki çiftlikte 265,5

37 1 Kantar=100 lodra. Ayrıntılı Bilgi için bk. Kallek, agm., s. 317-320.

38 KŞS, 9/23-1.

39 KŞS, 10/138-4.

40 KŞS, 12/11-3.

41 KŞS, 16/120-2.

42 KŞS, 21/123-3.

kuruş değerinde 2123 kıyye çekirdekli pamuk bulunmaktaydı. Ayrıca Mehmet Efendi 1790 yılında Kukla Çiftliği'ni iltizam ile üzerinde bulundurduğundan söz konusu çiftlikte 1000 kuruş değerinde 5273 kıyye çekirdekli pamuk ve 540 kuruş değerinde 720 kıyye saf pamuk olduğu da kaydedilmişti (14 Kasım 1791).⁴³ Baf Kazası'ndan hayatını kaybeden İbrahim Ağa oğlu Zaim Ahmet Ağa'nın terekesi incelendiğinde, terekesinde çeşitli mallarının yanı sıra çeşitli miktarlarda pamuk da bulunmaktaydı. Bunlar 1080 kuruş değerinde 6 kantar mahluç pamuk, 25 kuruş değerinde 100 kıyye çekirdekli pamuk, 30 kuruş değerinde 4 kantar pamuk çekirdeği bulunmaktaydı. Ayrıca terekeyi kuran görevliler söz konusu pamukları Lefkoşa'ya taşınması için görevlilere 48 kuruş ödeme yapmışlardı (4 Eylül 1795).⁴⁴

5 Ağustos 1795 tarihli hükümde hayatını kaybeden Şeyh Ali Efendizâde el-Hac Mustafa Ağa'nın küçük çocuklarının vasisi iken vasilikten azledilen Ali Efendi'yle varislerin aralarındaki alacak verecek hesabı incelendiğinde pamuk ve pamuk tarımı ile ilgili bilgilerin bulunduğu görölmektedir. İlgili kayıтта Değirmenlik ve Balıkesir bölgelerinde pamuk ziraatı sırasında yapılan masraflar hakkında bilgiler verilmektedir. Söz konusu bölgelerde yetiştirilen pamuklar için Değirmenlik kethüdasına *çapa-yı penbe* için 50 kuruş, Balıkesir kethüdasına *çapa-yı penbe* için 15 kuruş ve pamukların sulanması için kullanılan suyun kirası için Hacı İbrahim Ağa'ya 100 kuruş olmak üzere toplam 165 kuruş masraf açıklanmıştı.⁴⁵ Lefkoşa civarındaki Lakatamya Çiftliği'nde çiftçilik yaparken hayatını kaybeden Münibzade Mehmet Sadık Efendi ibn-i Mustafa'nın terekesinde pamuk ziraatı ile ilgili bilgilere rastlanmaktadır. Çiftlikte 300 kuruş değerinde 4 kantar pamuk kozası ile 600 kuruş değerinde 2 kantar mahluç pamuk bulunmaktaydı. Ayrıca çiftlik arazisinde 30'ar dönüm olarak iki parçada ekili pamuk olduğu ve bunların her birinin tahmini miktarı ve değerinin 8'er kantarı 2400 kuruş şeklinde hesaplandığı öğrenilmektedir (30 Ağustos 1813).⁴⁶

Sicillere Yansıyan Pamuk ve Pamuklu Ürünler ile İlgili Davalar

Gündelik hayatın adeta bir aynası durumunda olan Şeri Siciller, tutuldukları bölgelerde bulunan çeşitli alanlardaki birçok ayrıntıyı kaydettikleri için geçmişin aydınlatılmasında önemli bir rol üstlenmektedirler. Diğer bölgelerdeki sicillerde

43 KŞS, 21/212-1; KŞS, 21/217-1.

44 KŞS, 21/303-1.

45 KŞS, 21/331-1.

46 KŞS, 28/108-1,

olduğu gibi Lefkoşa Şeri Sicil Defterleri de birçok konuda verdikleri bilgiler gibi pamuk ve pamuklu dokumalarla ilgili değerli bilgiler sunmaktadırlar. Pamuk ve pamuklu dokumaların sicillere dolaylı olarak da olsa yansıdıkları durumlar da söz konusu olmaktaydı. Bu başlık altında çeşitli şekillerde sicillerde kayıtlı davalara yansımış olan pamuk ve pamuklu dokumalardan bahsedilecektir. Sicillere yansımış bir hırsızlık olayında işçilerin tarladan topladıkları pamukları çaldıkları anlaşılmaktadır. Lefkoşa Kızılkule Mahalesi'nden İbrahim Ağa oğlu es-Seyyid el-Hac Ebubekir Ağa, çiftliğindeki arazisinde yetiştirdiği pamukları toplatmak için belirli bir ücret karşılığında işçilerle anlaşmıştı. Ebubekir Ağa pamuklarını toplatmak için çalıştırdığı işçilerden beş gayrimüslimin çiftlikte bulunan evinden çeşitli miktarlarda pamuk, sade yağ, bal, pirinç ve zeytin yağı çaldıklarını iddia etmişti. Yapılan araştırmada çalındığı iddia edilen malların bir kısmının suçlanan kişilerin yaşadıkları yerlerde bulunması üzerine, zimmilerin Ebubekir Ağa'ya 50 kuruş ödemelerine karar verilmişti.⁴⁷

Araştırmaya konu olan yıllarda adada yaşayan Müslüman ve gayrimüslimlerin arasında yapılan alışveriş sırasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar da yukarıda verilen örnekte olduğu gibi Şeri Mahkemeye aktarılarak çözümlenmekteydi. Buğday⁴⁸, pamuk⁴⁹, yün⁵⁰, ham ibrişim⁵¹, kırmızı boya⁵² gibi ürünlerin satışları sonrasında alıcılar ve satıcılar arasında anlaşmazlıklar çıkabilmekteydi. 12 Eylül 1740 tarihli satış sonrası ortaya çıkan anlaşmazlıkta, Lefkoşa Aya Keşano Mahallesi'nden Yanni, Tuzla Kasabası'nda ikamet eden Safiri'ye pamuk ve yün satışı yapmıştı. Yanni, Safiri'ye kantarı 56 kuruştan 73 kantar pamuk ve kantarı 18 kuruştan 7 kantar yün satmıştı. Ancak Safiri aldığı yün ve pamuğun parasını gecikmeli olarak ödeyeceğinden dolayı Yanni Safiri'den gecikme farkı talep etmesi üzerine taraflar arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Yapılan mahkemede satış sırasında taraflar arasında böyle bir anlaşma olmadığından dolayı Yanni davayı kaybetmişti.⁵³

Sicillere yansıyan 20 Mayıs 1747 tarihli pamuk satışı ile ilgili anlaşmazlık örneğinde ise, bu sefer ödemenin selem şeklinde 181 günlük vade ile yapılmış olmasının sorun

47 KŞS, 15/79-4; Özkul, *age.*, s. 243.

48 KŞS, 13/203-3.

49 KŞS, 15/100-2.

50 KŞS, 15/100-2.

51 KŞS, 14/60-5; KŞS, 14/66-6; KŞS, 15/67-1.

52 KŞS, 16/226-3.

53 KŞS, 15/100-2.

olduğu anlaşılmaktadır. Mesarya Kazası'na bağlı Pirasyo köyünden çiftçi Mihail oğlu Zino ile el-Hac Recep Ağa oğlu el-Hac Osman Ağa arasında dava tarihinden 4 yıl önce gerçekteşen alışverişten dolayı sorun çıkmıştı. Söz konusu alışverişte Osman Ağa, kantarı 46 kuruş 3 kantar pamuk ve kantarı 12 kuruş 6 kantar yün için Zino'ya toplam 210 kuruş ürünleri kendisine Tuzla iskelesinde teslim etmesi şartıyla vereceğini belirtmiştı. Yapılan satış işleminden bir yıl sonra Osman Ağa ile çiftçi Zino bu sefer pamuğun kantarını 50 kuruştan, yünün kantarını 14 kuruştan ve sade yağın her üç vukiyyesini birer kuruştan hesaplanacak şekilde toplam 349 kuruş 181 gün önceden Zino'ya ödeyecek şekilde anlaşmışlardı. Ayrıca Osman Ağa, pamuk ve yünü Tuzla iskelesinde, sade yağı ise köyde teslim alacaktı. Osman Ağa köyde teslim alacağı ürünleri alırken anlaşılanların dışında, Zino'dan her vukiyyesini 18 paraya olmak üzere 33 vukiyye sade yağ, tanesi birer kuruş 20 baş koyunu kuzularıyla ve 1 adet eşeği ise 28 kuruş satın almıştı. Zino ise, ilgili satışların Osman Ağa'nın belirttiği şekilde gerçekteşmediğini iddia ederek şeri Mahkemeye müracaat etmiştı. Zino'nun şikâyeti üzerine yapılan mahkemede Osman Ağa, satışların yukarıda belirtildiği şekilde yapıldığını şahitlerle ispatlaması üzerine Zino davayı kaybetmiştı. Bu tür alışveriş kayıtlarından hem bazı ürünlerin fiyatları öğrenilmekte hem de bu ürünlerin fiyatlarındaki yıllık değişimi analiz etme imkânı elde edilmektedir.⁵⁴ İki toplumlu bir başka alacak verecek örneğinde Piskopu Kasabası'ndan Nikolo veled-i Tomazo hacca giderken yolda vefat eden Limasollu Ali Ağa bin Mustafa'ya 1 kantar 60 kuruştan olmak üzere yedi kantar seksen dört lidre mahluc pamuğu 470 kuruş 8 paraya satmıştı. Bu arada Nikola'nın Ali Ağa'ya 315 kuruş borcu bulunmaktaydı. Nikola Mahkemeye başvurarak Müslüman şahitler yardımıyla alacağı olduğunu ispat ettiğinden alacak verecek arasındaki bedelin Ali Ağa'nın oğlu Seyyid Mustafa Çelebi'den tahsil edilmesine karar verilmiştı (12 Aralık 1698).⁵⁵

Lefkoşa Kazası'nın Ayasofya Mahallesi'nden Esat Çelebi kızı Ümmühani, kendi kirasındaki Değirmenlik yer alan Müftü Çiftliği adlı vakıf çiftliğinin arazisinin 68 dönümüne pamuk ekmiştı. Ancak Ümmühani adlı kadın ektiği pamukları hasat edemeden vefat etmiştı. Ümmühani'nin ölümü sonrasında vakıf çiftliğin idaresi kardeşi Esat Çelebi'ye intikal etmiştı. Bu durum üzerine adı geçen çiftlikteki arazilerde ekilmiş olan pamuk, ölen kadının varisleri ile kardeşi Esat arasında sorun olmuştu. Yapılan mahkemede Ümmühani'nin varislerinin haklı bulunması üzerine Esat Çelebi'nin ilgili araziden elde ettiği pamukları veya değerlerini teslim

⁵⁴ KŞS, 16/119-1; Özkul, *age.*, s. 338-339.

⁵⁵ KŞS, 6/44-1.

etmesine karar verilmişti (1 Ekim 1698).⁵⁶ Lefkoşa'ya bağlı Abahor köyünden İbrahim oğlu Hasan, Recep oğlu Yusuf'ta altmış lodra (lidre) çekirdekli pamuk alacağı olduğu iddiasıyla mahkemeye başvurmuştu. Lefkoşa Şeri Mahkemesinde görülen davada Yusuf, Hasan'ın kendisinden yedi kuruş alacağına karşılık elli altı lodra pamuk aldığı ve sadece dört lodra pamuk alacağı kaldığını ispat ettiği için dolaylı mahkemede Hasan'a dört lidre pamuk verilmesine karar verilmişti (25 Ekim 1698).⁵⁷

5 Ekim 1698 tarihli pamuk tarlası ile ilgili bir anlaşmazlıkta Lefkoşa'nın Gönyeli köyünden Yakup bin Ali, pamuk tarlasına Ali Bölükbaşı, Fodi veled-i Badi ve Anastas veled-i Ergiro'nun hayvanlarını sokarak mahsulüne zarar verdikleri iddiasıyla mahkemeye başvurmuştu. Mahkeme tarafından yapılan incelemede Yakup'un iddia ettiği gibi bir durumun söz konusu olmadığı ve tamamen iftira olduğu anlaşıldığından davanın reddedilmesine karar verilmişti.⁵⁸ Benzer bir şikâyetle yine pamuk ekili tarlaya giren hayvanlar söz konusudur. Lefkoşa'nın Aşarido köyünden Raziye bint-i İbrahim, öküzlerinin Emine bint-i Kenan'a ait pamuk tarlasına girip zarar verdiği gerekçesiyle Emine'nin hayvanlarını hapsedmesi ve kendisinin öküzlerini kurtarmaya gittiğinde de kendisini dövdüğü iddiasıyla mahkemeye başvurmuştu. Ancak yapılan mahkemede Raziye haksız bulunmuştu (18 Ekim 1699).⁵⁹

Pamuk ve Pamuklu Dokumalar

Pamuk, dış ticarete olduğu kadar iç ticarete de önemli bir ürün durumundaydı. Pamuğun ada içinde kullanım alanları oldukça fazlaydı. Belgelerde pamuk; ham pamuk, çekirdekli pamuk, çekirdeksiz pamuk, işlenmiş pamuk, pamuk ipliği şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Pamuk çekirdekleri hem tohum olarak ve hem de hayvan yemi olarak kullanılmaktaydı. Ayrıca pamuk çekirdeklerinden yağ çıkartıldığı için değerleri daha da artmaktaydı. Çiftçilerin ürettikleri pamuklar hallaçlar tarafından işlenerek kullanacak olan çeşitli esnaf dallarına satılmaktaydı. Hallaçların işlemiş oldukları pamuk, başta yorgancılar veya dokuma ustaları

56 KŞS, 6/28-4; Ali Efdal Özkul, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Görev Yapan Müftüler ve Faaliyetleri (1571-1878)", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/7, Ankara 2013, s. 480.

57 KŞS, 6/35-3.

58 KŞS, 6/30-1.

59 KŞS, 6/119-1.

tarafından alınmaktaydı. Yorgan ustaları ve şilte imalatçıları işlenmiş pamukları kullanarak yastık, yorgan ve şilte imal etmekteydiler. Dokumacılar ise pamuk ipliklerini kullanarak çeşitli pamuklu dokumalar üretmekteydiler. Çeşitli esnaf dalları tarafından kullanılan pamuktan elde edilen ürünlere gerek narh kayıtlarında gerekse de tereke kayıtlarında karşılaşılmaktadır.⁶⁰ Kıbrıs (Lefkoşa) sicillerindeki birçok kayıt içerisinde pamuk ve türevlerinin fiyatlarına da rastlanmaktadır. İlgili belgelerde ham pamuk (çekirdekli pamuk, kozalı pamuk), işlenmiş pamuk, pamuk çekirdeği gibi ürünlerin değerleri belirtilirken genellikle ölçü birimi olarak kantar ve lodra (hidre) kullanılmaktadır. Yine belgelerde pamuktan üretilen çeşitli eşyaların da değerleri tespit edilebilmektedir. Bu ürünler arasında pamuklu dokumalar (renkli veya beyaz), pamuk ipliği gibi ürünlerin yanı sıra pamuktan üretilen gömlek, don, çarşaf, yorgan vb. eşyalar da bulunmaktadır.

Pamuktan üretilen eşyaların diğer ürünlerle de karşılaştırılması yapılabilmektedir. 8 Kasım 1721 tarihli kayıta ketenden üretilen çarşaf 3 kuruş iken pamuktan üretilen çarşafın fiyatının 2,5 kuruş olduğu öğrenilmektedir.⁶¹ Lefkoşa'nın Baş Mahallesi'nden hayatını kaybeden Acı Hristofi veled-i Hristodulu'nun terekesinde Koloş Çiftliği'nde bulunan 3 kuruş değerinde 1 top penbe bezi, 2450 kuruş değerinde kantarı 70 kuruş olan 35 kantar saf penbe bulunmaktaydı (24 Haziran 1747).⁶² 1790 yılına ait kayıttaki Kıbrıs muhassılı olan Silahtar İsmail Ağa'nın tayini esnasında yaptığı masraflar incelendiğinde çeşitli eşyalarda kullanılan pamuk ve değerleri de öğrenilmektedir. İsmail Ağa, şilte ve yorgan yapımı için alınan 20 kıyye pamuk için 17 kuruş 20 para, Kethüda Bey yorganına ve harem şiltesine kullanılan 7 kıyye pamuk için 7 kuruş ayrıca şilteye pamuk ve üstâdiye için 4 kuruş 5 para daha harcamıştı (2 Mayıs 1790).⁶³ Belgelerdeki 23 Ağustos 1799 tarihli kayıttan hallaçların 1 kıyye pamuk için 2 para ücret aldıkları öğrenilmektedir.⁶⁴ 2 Nisan 1807 tarihinde Lefkoşa'da faaliyet gösteren esnafa verilen narh kaydı incelendiğinde iç piyasada 1 kıyye pamuk 60 paraya satılırken her yüz dirheminin ise on beş paraya satılabileceği belirtilmişti.⁶⁵

60 Kıbrıs adasında 18. ve 19. yüzyıllarda kullanılan pamuk ve pamukla ilgili ürünlerin detaylı listesi çalışmanın Ekler bölümünde tablo 4 de verilmiştir

61 KŞS, 11/10-4.

62 KŞS, 16/122-3.

63 KŞS, 21/148-1.

64 KŞS, 22/52-2.

65 KŞS, 26/25-2.

Alacak Verecek Davalarında Pamuk

Kıbrıs adasında gündelik hayatta adalılarının kullandıkları birçok ürüne çeşitli şekillerde Lefkoşa Şeriye Sicillerinde tesadüf edilmektedir. Lefkoşa Sicillerindeki 18 Ekim 1698 tarihli kayıta Lefkoşa Kazası'nın Ermeniyan Mahallesi sakinlerinden Manik oğlu Allahverdi ile Mağusa Kazası'nda ikamet eden Ahmet oğlu Turabi Reis aralarındaki iki yüz lodra penbe çekirdeği ticareti dolayısıyla meydana gelen sorunu çözdüklerini bildirmişlerdi. Burada söz konusu olan pamuk çekirdeği tohumluk, yağ çıkarmada veya hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Bu durum da pamuk ve türevlerinin çok çeşitli kullanım alanları olduğunu göstermesi bakımından ayrıca bir öneme sahiptir.⁶⁶ Kukla Kazası'nın Aşilya köyünden vefat eden Hacı Ömer bin Ahmet'in varisleri Kukla Zabiti Ahmet Ağa ibn-i Mehmet'te kaldığını iddia ettikleri Hacı Ömer'in doksan dokuz kuruş alacağını tahsil için mahkemeye başvurmuşlardı. Yapılan mahkemede Ahmet Ağa'nın da Hacı Ömer'den 3 kantar çekirdekli pamuk bedelinden dolayı alacağı olduğu ortaya çıkınca taraflar birbirleri üzerinde bulunan alacaklarından vazgeçmişlerdi (14 Ağustos 1713).⁶⁷ Böylece 3 kantar çekirdekli pamuğun değeri 99 kuruşa denk gelmiştir.

Lefke'nin Korako köyünden Hasan bin Mehmet, on iki sene önce hayatını kaybeden annesi Rabia'nın yirmi yedi kuruş borcu olduğunu düşündüğü Nikolito'ya annesinin borcuna karşılık bir kantar pamuk vermişti. Ancak daha sonra Hasan, Nikolito'dan söz konusu borcu ispat etmesini istediğinde Nikolito'nun borcu ispat edememesi üzerine verdiği pamukları geri almıştı. Fakat, Hasan verdiği pamuk fiyatı elli kuruş olduğundan bu paranın tahsili veya pamuğun geri verilmesi talebiyle açtığı dava neticesinde; Nikolito pamuğun kantarını otuz iki kuruştan aldığını ve ödediğini ayrıca ispat edemediği yirmi yedi kuruşu da ödediğini şahitlerle ispat etmesi üzerine dava reddedilmişti (14 Temmuz 1714).⁶⁸ Lefkoşa'nın Ömeriyye Mahallesi'nden İsmail Çelebi, Robina bint-i Markoli'den aynı mahallede bulunan evi iki yüz kuruşa satın aldığı halde Robina'nın evi kendisine teslim etmediği şikâyetiyle mahkemeye başvurmuştu. Mahkeme sırasında İsmail Çelebi satın aldığı ev için yaptığı ödemenin detaylarını şahitlerle ispat etmesi üzerine Robina'nın evi İsmail Çelebi'ye teslim etmesine karar verilmişti. Burada dikkat çeken ayrıntı ise İsmail Çelebi'nin ödemenin 75 kuruşunu her kantarı elli kuruş olmak üzere

⁶⁶ KŞS, 6/33-2.

⁶⁷ KŞS, 8/32-2.

⁶⁸ KŞS, 8/117-2.

bir buçuk kantar pamuk ile yapmasıydı (29 Mayıs 1714).⁶⁹ İlgili kayıtlardan da anlaşıldığı üzere adada birçok belgede pamuk para yerine de kullanılmaktaydı. Lefkoşa sicillerindeki 19 Eylül 1714 tarihli bir borç kaydında ödemenin hasat sonrasında elde edilecek olan pamuk ile yapılacağı bildirilmektedir. İlgili kayıтта Fatma Hatun, Hacı İsmail Ağa'ya yüz yirmi dört buçuk kuruş borcu olduğunu ve bu borcunu pamuk hasatı sonrasında ödeyeceğine dair temessük vermişti.⁷⁰ Bu tür örnekleri artırmak mümkündür.

Pamuk Mukataası

Kıbrıs adasında sicillere yansıyan çeşitli mukataalar bulunmaktadır. Bu mukataalar arasında Baf ve Girne sancakları ürünü ile lekvan perakendesı mukataası, resm-i dönüm-i duhan ve resm-i gümrük-i duhan mukataası, resm-i mizan-ı harir, penbe, boya-i sürh, tamga-yı akmişe mukataası, kahve rüsumu mukataası, resm-i gümrük mukataası, Tuzla mukataası ve Mağusa mukataası yer almaktadır.⁷¹ Devletten çeşitli şekillerde mukataaları kiralayan yöneticiler idarelerindeki mukataaları bazı dönemlerde başka kişilere kiralayarak fazladan gelir elde ettikleri durumlara da sicillerde rastlanılmaktadır.⁷²

Kaynaklardan bazı dönemlerde Baf ve Girne sancakları ürünleri ile lekvan-ı ekrad perakendesı mukataalarına resm-i duhan, resm-i gümrük duhan mukataası ile mizan-ı harir, penbe, kırmızı boya, kotoni, peşmi ve dimiden elde edilen gelirlerin de eklendiği anlaşılmaktadır. 1726 yılında Baf ve Girne sancakları ürünlerinden 2.265 kuruş, ekrad perakendelerinden 55 kuruş, resm-i duhan ve gümrük-i duhan mukataasından ise 1.200 kuruş olmak üzere toplam 3.520 kuruş muhassıl Murtaza tarafından toplanmıştı.⁷³ İlgili mukataalar bir yıl sonra da Kıbrıs Muhassılı olan Murtaza'nın üzerinde idi.⁷⁴ 1732'de ise adı geçen gelir kaynakları dönemin Kıbrıs muhassılı olan Süleyman'a bırakılmıştı.⁷⁵ 1739'da Baf ve Girne sancakları mukataası idaresinde değışiklik yapılarak Kıbrıs muhassılı yerine Arpa emini olan

69 KŞS, 8/114-1.

70 KŞS, 9/16-3.

71 Ayrıntılı bilgi için bk. Halil İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", *Belleten*, C 23, S. 92, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1959, s. 48-49; Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, C I, İstanbul 1994, s. 536-537.

72 Özkul, *age.*, s. 303-304.

73 KŞS, 13/35-1.

74 KŞS, 13/70-1.

75 KŞS, 14/2-4; KŞS, 14/3-4.

Molla Caferzade Ali'ye verilmişti. Molla Ali söz konusu gelir kaynaklarını 2.330 kuruş karşılığında 1151 yılı Şevval ayı ilk gününden itibaren (12 Ocak 1739) 1152 yılı Ramazan ayı sonuna (30 Aralık 1739) kadar almıştı.⁷⁶ Belgelerden anlaşıldığına göre mukataanın yıllık ücreti artırılmıştır⁷⁷ 1746 yılında Baf ve Girne sancakları ürünü ile ekrad perakendesini mukataalarının tekrar yönetici olan Ali Kethüda, mukataadaki çeşitli vergileri toplaması için bu kez kendi yerine vekaleten bir başkasını görevlendirmişti.⁷⁸

Araştırmaya konu olan dönemde karşılaşılan bir başka mukataa ise *resm-i mizan-ı harir* (ipek), penbe (pamuk), *boya-yn sürh* (kırmızı boya) ve *tamga-yn akmişe* adlı gelir kaynaklarından oluşmaktadır. 1726 yılında ilgili mukataanın gelirleri arasına pamukla ilgili olarak *kotoni*, *peşmi* ve *diminin* de eklenerek yukarıda bahsedilenlerle beraber muhassıl olanlar tarafından tahsil edilmekteydi.⁷⁹ Söz konusu mukataa 1727 yılında malikane şeklinde yıllık 4.000 kuruş karşılığında Osman'ın idaresine bırakılmıştı.⁸⁰ 1731 yılında ise Osman, sahip olduğu adı geçen mukataayı iltizam şeklinde Kıbrıs muhassılı olan Süleyman'ın idaresine bırakmıştır.⁸¹

Pamuk, iç ve dış piyasada aranan bir ürün olmasından dolayı zaman içerisinde değeri de artmaktaydı. Bu yüzden penbe (pamuk) mukataası adada muhassıl olanların üzerlerine aldıkları gelir kaynakları arasında yer almaktaydı. Pamuk mukataasının içerisinde adanın çeşitli yerleşim yerlerinde üretilen pamuk, pamuk ipliği ve ham pamuktan alınan vergiler bulunmaktaydı.⁸² Belgelerden anlaşıldığına göre 1793 yılından itibaren mukataada çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Düzenlemeden önce 1 okka pamuktan 2 akçe vergi alınırken düzenlemeden sonra 3 akçe alınmaya başlanmıştır. Bu arada söz konusu gelir kaynakları R. 1207 yılı Mart ayı başlangıcından itibaren (12 Mart 1793) yıllık olarak iltizam şeklinde Ahmet Efendi'ye verilmişti (6 Mart 1793).⁸³ Sonraki yılda ise mukataanın bağlı olduğu birimde değişiklik yapılarak mukataa, İrad-ı Cedid Hazinesi gelir kaynakları arasına eklenmişti. Kıbrıs'taki resmi görevlilere İrad-ı

76 KŞS, 15/108-2.

77 KŞS, 15/109-2.

78 KŞS, 17/23-3.

79 KŞS, 13/35-1.

80 KŞS, 13/69-1.

81 KŞS, 14/19-2.

82 BOA., C.ML-524/21402; Dinç, *agt.*, s. 310.

83 KŞS, 21/234-1; KŞS, 21/234-2

Cedid Hazinesi'ne bağlı olan Kıbrıs'taki pamuk, pamuk ipliği ve kozalı pamuk mukataası R. 1 Mart 1208-29 Şubat 1209 (12 Mart 1794-11 Mart 1796) tarihleri arasında Mehmet Emin ile Ömer'e verildiğinden, bunların kanunda öngörölen vergisi ödenmeden ve edâ tezkiresi olmadan alınıp-satılmasına izin verilmemesi bildirilmişti (14 Temmuz 1794). Ayrıca okka başına pamuktan bir para, pamuk ipliğinden iki para ve ham pamuktan bir akçe vergi alınacağı belirtilmişti. Bu arada vergi vermemek için kaçak satış yapanlardan verginin cezalı olarak iki katı şeklinde alınması emredilmişti.⁸⁴ 22 Kasım 1794 tarihli belgeden Kıbrıs adasının H. 1209 senesi pamuk, pamuk ipliği ve kozalı pamuk mukataasının 12.000 kuruş bedelle Hacı Mehmet Emin'e verildiği öğrenilmektedir.⁸⁵ 1808 yılından itibaren ise penbe mukataası gelirleri önceki yıllardaki gibi birleştirilerek değil ayrı olarak doğrudan Darphane-i Amire gelirlerine eklenmişti.⁸⁶

19. yüzyılın ikinci çeyreğinin sonuna kadar penbe mukataası gelirlerini toplayan Kıbrıs muhassılları 1802'de Hüseyin Aęa⁸⁷, 1803⁸⁸ ve 1804⁸⁹, 1805 Es-seyyid Süleyman Ağa,⁹⁰ el-Hac İsmail Ağa, 1806'da el-Hac Hüseyin Efendi⁹¹, 1812'de Mehmet Emin⁹², 1826'da Mehmet Aęa⁹³ şeklinde idi. Bu arada 1827'de yapılan değişiklik ile penbe mukataası Darphane-i Amire'den alınarak doğrudan merkezi hazineye bağlanmış ve yıllık on üç bin kuruş karşılığında Ali Ruhi Efendi'ye verilmişti.⁹⁴ Söz konusu mukataa 1829 yılından 1831 yılına kadar her yıl yenilenerek Muhassıl Ali Ruhi Efendi'nin⁹⁵ idaresinde kalmıştı.⁹⁶ 1831 yılında ise mukataa aynı bedel üzerinden Halil Ağa'ya bırakılmıştı.⁹⁷

84 KŞS, 21/285-1; Çoruh, *age.*, s. 145.

85 KŞS, 21/293-1.

86 Çoruh, *age.*, s.145.

87 BOA., C.ML-60/2704; Dinç, *agt.*, s. 310

88 BOA., C.ML-310/12683; Dinç, *agt.*, s. 310

89 KŞS, 24/189-1; BOA., C.ML-311/12702; Dinç, *agt.*, s. 310

90 KŞS, 24/189-1; BOA., C.ML-273/11211; Dinç, *agt.*, s. 310.

91 BOA., C.ML-524/21402; Dinç, *agt.*, s. 310

92 KŞS, 27/184-2.

93 BOA., C.DRB-45/2247; Dinç, *agt.*, s. 310.

94 Çoruh, *age.*, s. 147.

95 BOA., C.ML-331/13574; Dinç, *agt.*, s. 310

96 Dinç, *agt.*, s.310.

97 Çoruh, *age.*, s. 147.

Penbe mukataası 1805 yılında Muhassıl Es-seyyid Süleyman Ağa idaresinde iken mukataadaki tahsilat, okka şeklinde adadaki çeşitli pazarlarda satışı yapılan ürünlerden belirlenen oranlarla yapılmaktaydı. Pazarlarda satılan pamuktan 1 para, rişte-i penbeden (pamuk ipliği) 2 para ve kozalı pamuktan (ham pamuk) 1 akçe vergi alınacak şekilde düzenlenmişti.⁹⁸ 13 Mayıs 1812 tarihli kayıttan Kıbrıs ahalisinin İstanbul'a gönderdikleri dilekçe ile arazilerinin verimsiz olması ve zaman zaman çekirge istilalarıyla karşı karşıya kalmaları sebebiyle, penbe ve mizan-ı harir vergilerine zam yapılmamasını talep ettikleri anlaşılmaktadır.⁹⁹ Adalıların talepleri Devletin aldığı tüm iyi niyetli tedbirlere rağmen halk ile mültezimler arasında mültezimlerin bitmek bilmeyen istekleri ve fazla vergi alma istekleri yüzünden tam anlamıyla çözülememiştir.¹⁰⁰

Bu arada ilgili mukataayı elinde tutan idarecilerin yapması gereken bazı zorunluluklar da bulunmaktaydı. Bunlar arasında İstanbul'daki devlet görevlilerinin öngördüğü devlete yararı dokunan bazı kişilerin maaşlarının karşılanması da bulunmaktaydı. Lefkoşa'da Mevlevi tekkesinde görev yapan şeyhe Kıbrıs muhassıllığı gelirlerinden günlük 30 akçe maaş bağlanmıştır. Daha sonraki yıllarda ise Kıbrıs muhassıllığının gelir kaynaklarında yapılan değişiklik sonucunda şeyhin maaşının *mizan-ı harir*, *penbe*, *tamga-i akmişe* ve *boya-i sürh* mukataasından karşılanmasına karar verilmiştir.¹⁰¹ Sicillerdeki ilgili mukataa gelirlerinden verilen bir diğer maaş kaydında ise Devlet tarafından Kıbrıs'ta zorunlu ikamet etmesi için gönderilen kralzade Süleyman'a 1744 yılında yıllık 1.500 kuruş maaş bağlandığı görülmektedir.¹⁰² 26 Mayıs 1775 tarihli bir başka belgede Konya'da Hz. Mevlana Türbesi'nde her gün Fetih Suresi okumakla görevli olan Seyyid Hacı Mehmet'e Kıbrıs haslarına bağlı penbe (pamuk) ve *boyahane-i sürh* mukataalarından günlük yüz yirmi sağ akçe tahsis edilmişti.¹⁰³

1818 yılında Devlet tarafından alınan karar doğrultusunda imparatorluğun diğer bölgelerinde olduğu gibi Kıbrıs'ta da üretilip tüccarlara satılan zeytin yağı, pamuk, ipek, kırmızı boya, seccade, kumaş, peşkir, yastık ve diğer eşyalardan alınan gümrük vergilerinden ayrı olarak her bir üründen devlet tarafından belirlenen miktarlarda

98 BOA., C.ML-273/11211; Dinç, *agt.*, s. 310.

99 KŞS, 27/195-2.

100 Çoruh, *age.*, s. 148-149.

101 KŞS, 14/87-1.

102 KŞS, 15/187-2.

103 KŞS, 20/106-1; KŞS, 20/106-2.

damga vergisi de alınacağı belirtilmişti. Söz konusu ürünlerden toplanan paraların tutulan kayıtlarıyla birlikte Hazine'ye gönderilmesi istenmektedir. İlgili kayıтта adada üretilip ihraç edilen ürünler arasında yer alan zeytin yağının gümrüğünden başka her okkasından beşer sağ akçe, ipeğın her okkasından yirmi yedişer sağ akçe, pamuğın her kantarından yüz altmışar sağ akçe, kırmızı boyanın her kantarından ikişer kuruş, kutninin her zirâ'ından ikişer sağ akçe, keremsûd ve yeşîminin her zirâ'ından birer buçuk, mak'ad, kumaş, peşkir, yastık, seccâde, kuşak vb ürünlerin satış fiyatları üzerinden kuruş hesabı ile her kuruştan beşer akçe *resm-i damga* alınması istenmektedir (23 Kasım 1818).¹⁰⁴

İstanbul'da Hassa Kasapbaşı olarak görev yapan Osman'ın yaptığı görevden dolayı mîri ve sair masraflarından olan alacaklarına karşılık olmak üzere Kıbrıs'ın 1807 yılı pamuk vergisinden 13.000, yapağı vergisinden 11.000 ve Kıbrıs Muhassıllığı faizinden 46.927,5 kuruşun bir an önce Osman'a ödenmesi için İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir (11 Mart 1808).¹⁰⁵ 1808 yılı Kıbrıs Muhassıllığı emvalinden tahsil edilerek İstanbul'a gönderilen paraların listesi incelendiğinde 1807 yılı mâl-ı mirîsinden, 1808 yılına ait olan ilk taksit ve adanın penbe mîzânından 288.000 kuruş gönderildiği öğrenilmektedir (26 Ocak 1809).¹⁰⁶

İstanbul'dan gönderilen 20 Aralık 1827 tarihli fermanla Kıbrıs adasından da İzmir vilâyeti gibi pamuk, ipek ve alkollü içeceklerden, gelirleri Tersâne-i Âmire'ye ait olmak üzere ihtisap vergisi¹⁰⁷ alınacağı belirtilmişti. Bunun üzerine 14 Mart 1828 tarihinde Kıbrıs muhassılı bulunan Ali Ruhi Efendi ve adadaki ileri gelenler tarafından pamuğın 180 vukiyesi 1 kantar olarak kabul edilerek her kantarından 90 para, ipeğın her vukiyesinden 10 para, yünün 4 vukiyesinden 1 para, kumandariye¹⁰⁸ türü şarabın 2 vukiyesinden 1 para, arakın (raki) her vukiyesinden 1 para olarak *resm-i ihtisabın* toplanmasına karar verilmişti.¹⁰⁹

1243 yılının Ramazan ayında (Mart 1828) Tersâne-i Âmire Hazinesi için Kıbrıs adasından toplanan ihtisap vergisinin listesi incelendiğinde Limasol Kasabası'ndan

104 KŞS, 24/62-1.

105 KŞS, 26/89-3.

106 KŞS, 26/125-2.

107 Kıbrıs adasından toplanan ihtisap vergisi için bk. Mehmet Demiryürek, "1826 Düzenlemesinden Sonra Kıbrıs İhtisab Rûsûmu (1828-1838)", *Bellelen*, C 76, S. 276, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2012, s. 553-605.

108 Orta Çağ'da St. Şövalyeleri tarafından adada üreilmeye başlanılan tatlı bir şarap türü.

109 KŞS, 33/40-1; KŞS, 33/48-3; Demiryürek "Kıbrıs İhtisab Rûsûmu (1828-1838)", s. 583-584.

satışı yapılan hatap (odun), zift ve pamuktan toplam olarak 9.344 para toplandığı öğrenilmektedir (17 Mart 1828).¹¹⁰ 1244 yılının Rebiülahir ayında ise (Ekim-Kasım 1828) Kasabeteyn-i İskele ve Tuzla'dan toplanan ihtisab vergisinin içinde resm-i penbe, harîr (ipek), kumandariye cinsi hamr (tatlı şarap), arak (rakı) ve haruptan (keçi boynuzu) toplam 113.487 para şeklinde tahsil edildiği görülmektedir (8 Kasım 1828).¹¹¹ Aynı bölgenin 1244 yılının Cemâziyelevvel ayında (Kasım-Aralık 1828) ise resm-i penbe, harîr (ipek), hamr (şarap) ve arak (rakı)'dan 41.720 para toplanmıştı (7 Aralık 1828).¹¹² H. 1245 yılı Şaban ayında (Şubat 1830) toplanan ihtisab vergisinin toplamını gösterir listeye bakıldığında ise Mağusa iskelesinden ihraç edilen üç kantar altmış vukıyye pamuğun her kantarından doksanar paradan 300 para vergi alındığı görülmektedir (23 Şubat 1830).¹¹³ H. 1245 yılının Ramazan ayında (Mart 1830) alınan ihtisab vergisi listesinde Mağusa iskelesinden ihraç edilen dört yüz kıyye pamuğun her iki kıyyesinden bir paradan 200 para alındığı belirtilmiştir (24 Mart 1830).¹¹⁴ H. 1245 yılının Şevval ayında toplanan ihtisab vergisi listesinde bu sefer Girne iskelesinden ihraç edilen basma ve pamuktan 280 para vergi alındığı görülmektedir (23 Nisan 1830).¹¹⁵

Merkezden gönderilen 3 Kasım 1834 tarihli fermanla yapağı, iplik, tiftik, alacehri¹¹⁶ ve softan alınan ihtisab vergisinin çeşitli yerlerde farklı farklı şekilde alınmasının tüccarın şikâyetine yol açtığından bundan böyle her tarafta olduğu gibi Kıbrıs'ta da İzmir ihtisabınca belirlenen tarifeye göre vergi alınması istenmiştir. İzmir'de yapağının her kantarından üç kuruş, mürûriyye vergisinden başka ruhsatiyye ve kantariyye olarak on ikişer kuruş, tiftiğin iki kıyyeden ibaret olan her çekisinden mîrî olarak bir ve kantariyye olarak bir kuruş olmak üzere toplam iki kuruş, Ankara sof ipliğinin her kıyyesinden yirmi para miri ile yirmi para kantariyye olmak üzere toplam bir kuruş, a'lâ alacehrinin her kıyyesinden yirmi ve ednâsından on para, İstanbul'daki ihtisab idaresi tarafından yapağının her kıyyesinden bir, alacehrinin

¹¹⁰ KŞS, 33/44-1

¹¹¹ KŞS, 33/80-1.

¹¹² KŞS, 33/80-2

¹¹³ KŞS, 33/193-1.

¹¹⁴ KŞS, 33/193-3.

¹¹⁵ KŞS, 33/202-1.

¹¹⁶ Boyacılıkta sarı renk elde etmek için kullanılan çilekçillerden meyvesi yenmeyen bodur ve dikenli bir ağaç türü, Mustafa Genç, "Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kök boya ve Cehri ile İlgili Bazı Kayıtlar", *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi ART-E Sanat Dergisi*, 7/13, 2014, s. 174-212.

ve *rişte-i penbe* (pamuk ipliği) ve diğerlerinin kıymetinden birer para şeklinde alınması kararlaştırılmıştı.¹¹⁷

Pamuk ve Pamuklu Dokumaların Ticareti

Araştırmaya konu olan yıllarda Kıbrıs; başta İngiltere, Fransa, Hollanda, Venedik, Sicilyateyn ve Rusya devletleri olmak üzere adada konsoloslukları bulunan 19 devletin tüccarlarının ticaret yaptıkları bir adadır.¹¹⁸ Adada ticaret yapan izinli tüccarlar arasında İngiliz ve Fransız vatandaşları öne çıkmaktaydı. Osmanlı idaresi süresince adadan çoğunlukla devlet tarafından gerekli izin verilmiş hammadde cinsindeki ürünler ihraç edilirken, Kıbrıs'a Batılı ülkeler tarafından sanayi ürünleri getirilmekteydi. Bunlar içerisinde çalışmamızın da konusu içerisinde yer alan yünü, ipeklili ve pamuklu dokumalar öne çıkmaktaydı.¹¹⁹ Gezinlerin, konsolosların ve kaynakların belirtildiğine göre Kıbrıs'ın ihracat malları arasında en önemli ürün pamuk ve pamuklu dokumalardı. Pamuğu, ham ve işlenmiş yün ve ipek takip etmekteydi.¹²⁰ Kaynaklardan 17. yüzyılda İngiltere ve Venedik Devletleri, Akdeniz ve özellikle Doğu Akdeniz ticaretindeki egemen yapılarını Hollandalıların adı geçen bölgedeki ticari faaliyetlerindeki başarısı yüzünden kaybettikleri görülmektedir. Hollandalılar 1609-1621 yılları arasındaki dönemde Doğu Akdeniz'in adeta anahtarı konumunda yer alan Kıbrıs'tan yıllık 6 bin çuval civarında pamuk ihraç etmekteydiler. Hollandalıların Akdeniz'de artan başarılı faaliyetlerinde hiç şüphesiz en büyük pay 1602 yılında kurulan Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'ydi.¹²¹

117 KŞS, 35/119-2; 35/154-1; Ali Efdal Özkul, "The Ottoman Empire's Tax Policy in Eighteenth Century Cyprus", *Archivum Ottomanicum*, ed. By György Hazai, 32, 2015, Harradowitz Verlag, Wiesbaden 2015, s.79-80; Demiryürek "Kıbrıs İhtisab Rüşümü (1828-1838)", s. 599.

118 Ali Efdal Özkul, "The Consuls and Their Activities in Cyprus Under the Ottoman Administration (1571-1878)", *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/2*, Winter 2013, Ankara 2013, s. 244-245; Ali Efdal Özkul, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs Adasında İngiltere Konsolosluğu ve Faaliyetleri", *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*, ed. H. Çoruh, M.Y. Ertas, M. Z. Köse, İstanbul 2011; M. Akif Erdoğan, "Onsekizinci Yüzyıl Sonlarında Kıbrıs'ta Avrupalı Konsoloslar ve Tercümanları", *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri (24-27 Kasım 1998)*, II, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa 1999.

119 Özkul, *age.*, s. 342.

120 Dinç, *agt.*, s. 265.

121 Jonathan I. Israel, *Dutch Primacy in World Trade 1585-1740*, Oxford University Press, 2002, s. 69, 98-99; Dinç, *agt.*, s. 336; Kıbrıs Hollanda Konsolosluğu ile ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Demiryürek, "XIX. Yüzyılın İlk Yansında Osmanlı-Nederlanda İlişkileri ve Nederlanda'nın Kıbrıs Konsolosluğu", *Kebikeç*, 25, 2008, s. 103-150.

Kıbrıs'ta üretilen ham ipek, pamuk ve kırmızı boyayı¹²² memleketlerine götürmek üzere satın alan İngiliz ve Fransız tüccarlarının bunların ölçü ve tartısında satıcının sözüne güvenerek mağdur olmamaları için devlet tarafından bir kantar tayin edilip ölçü ve tartının bununla yapılması kararlaştırılmıştı. Yapılacak olan ölçümlerden ötürü de devlet, ham ipeğin her vukıyyesinden ikişer sağ akçe, pamuğun ve kırmızı boyanın her kantarına on beş sağ akçe şeklinde belirlenen oranlarda batılı tüccarlardan *resm-i kantar* adında ücret alınmasına karar vermişti (8 Haziran 1721).¹²³ 1721 yılında Kıbrıs'ın on altı kazasında yetiştirilen ham ipek, pamuk ve zeytinyağının kazalara göre üretim miktarları kaydından adadaki yıllık üretim miktarları öğrenilebilmektedir. İlgili yılda Kıbrıs adasındaki kazalarda 1238 kantar 25 kıyye pamuk üretildiği ve bu pamuklardan kantar başı 160 sağ akçeden toplam 6150 kuruş 35 para vergi alınmıştı (6 Aralık 1721).¹²⁴

Lefkoşa Sicillerindeki 17 Mayıs 1736 tarihli bir kayıta Fransa Devleti'nin İstanbul'da bulunan elçisi, Kıbrıs adasında vatandaşı olan tüccarlara yapılan hileyi şikâyet etmektedir. İlgili belgede elçi adadaki üreticilerin pamuk, ipek ve yün gibi sattıkları ham ürünlerin içerisine ürünlerin ağırlıklarının artması için yabancı maddeler koyduklarından şikâyetçi olmaktaydı.¹²⁵ Osmanlı Devleti'nin Batılı devletlerle yapılan ticarete verdiği önemi gösteren sicillere yansımış bir diğer örnekte ise, Tuzla iskelesinde kale dizdarının dikkatsizce yaptığı top atışı sonucunda batan İngiltere'ye ait ticaret gemisindeki İngiliz ve Hollanda tüccarlarına ait eşyaların, kazaya neden olan kale dizdarı ve Kıbrıs muhassılı tarafından karşılanmasına karar verildiği görülmektedir. Başta pamuk, yün ve ipek gibi çeşitli ticari mallarla dolu olan gemiden sadece 7 denk yün ile 2 denk pamuk kurtarılabilmişti. Geminin batması sonucunda gemideki kurtarılamayan malların değeri ise 55.000 kuruş olarak tespit edilmişti.¹²⁶

Bazı kayıtlarda da belirtildiği üzere Batılı tüccarlar pamuk ve diğer ihraç edilecek olan ürünleri üreticiden adanın en büyük ihraç limanı olan Tuzla Kazası'nda kendilerine teslim edilmesini istemektedirler. Bu durumun sebepleri arasında

122 İzmir'de kullanılan ve ihraç edilen kırmızı boya için bk. Mikail Acıpınar-İrem Çanlı, "Osmanlı Dönemi Batı Anadolu Boyahaneleri: İzmir Örneği", *II. Uluslararası Akdeniz Sanat Sempozyumu Bildirileri, 10-12 Mayıs 2017*, Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanlığı & Kültür-Sanat Araştırma ve Uygulama Merkezi (KÜSAM), İzmir 2017, s. 152-162.

123 KŞS, 10/133-2.

124 KŞS, 24/60-2; Özkul, "Silk Production and Trade", s. 178.

125 KŞS, 14/120-2.

126 KŞS, 14/121-1.

Osmanlı Devleti'nde alınan iç gümrüklerden ve taşıma masraflarından kurtulmak yer almaktadır.¹²⁷ Tuzla iskelesine getirilen ürünler buradaki çeşitli mahzenlerde depolanarak ihraç edilecekleri günü beklemekteydiler. Sicillere yansıyan bir tereke kaydında hayatını kaybeden bir tüccarın malları arasında Tuzla Kazası'ndaki mahzende tutulan 36.000 akçe kıymetinde 15 kantar işlenmiş pamuk olduğu öğrenilmektedir.¹²⁸ Söz konusu belgeden 1726 yılında bir kantar pamuğun değerinin 7.200 akçe olduğu da anlaşılmaktadır. 1747 yılına ait bir diğer tereke kaydında ise, Tuzla'daki bir başka mahzende depolanmış 2.450 kuruş değerinde 35 kantar saf pamuk olduğu görülmektedir.¹²⁹ İlgili kayıttan pamuğun kantarının 70 kuruş yani 8.400 akçe olduğu öğrenilmektedir. Önceki kayıt ile karşılaştırıldığında pamuğun fiyatındaki yıllık artış ortaya çıkmaktadır.

Bu kayıtlarda da görüldüğü üzere adada yapılan pamukla ilgili satışlarda genellikle dokumacılığın önemli hammaddeleri arasında yer alan yün ve ipek de satılmaktadır. İlgili ürünler kıyaslandığında pamuğun ihracatta diğerlerinden önde olduğu anlaşılmaktadır. Yine pamuk ve yün kıyaslandığında pamuğun fiyatının daha pahalı olduğu öğrenilmektedir.¹³⁰ Lefkoşa Sicillerinde yer alan bir borç kaydında önceki kayıtlarda olduğu gibi borcun pamuk ile ödendiği görülmektedir. Lefkoşa sakinlerinden hayatını kaybeden Zankalakzade Hacı Mehmet Ağa'nın Danimarka tercümanı Hacı David veled-i Konomo'ya 8685 kuruş borcu bulunmaktaydı. Hacı Mehmet'in bu borcuna karşılık David'e verilen malların arasında 5898 kıyye çekirdekli pamuk da bulunmaktaydı. Tercüman David'e verilen pamuk, kıyyesi 18 paradan hesaplanarak verilmişti (23 Nisan 1805).¹³¹ Kaynaklardaki benzer bir uygulamada Kıbrıs Prusya Konsolosu Yakomo Mato Kıbrıs'ta yaşayan birçok tüccar ile ticaret yapmaktaydı. Ticaret yaptığı kişilerin bazıları adada meydana gelen 1821 isyan girişimden dolayı ya idam edilmişler ya da kargaşadan etkilenmemek için adayı terk etmişlerdi. Mato'nun bu kişilerden 38.750 kuruş alacağı bulunmaktaydı. Mato'nun alacaklı olduğu kişilerden birisi de isyana karıştığı için idam edilen tüccar Mardius'tu. Mato, Mardirus'dan 2717 kuruş değerinde pamuk teslim almak için önceden ödeme yapmış ancak malı teslim alamamıştı. Mato'nun başvurusu üzerine söz konusu pamuk bedelinin Mardius'un terekesinden karşılanmasına karar verilmişti (5 Aralık 1822).¹³²

127 KŞS, 16/119-1.

128 KŞS, 13/1-1.

129 KŞS, 16/123-1.

130 Özkul, "Yün (Yapağı) Üretimi ve Ticareti", s. 199.

131 KŞS, 24/87-1.

132 KŞS, 31/13-1; KŞS, 31/13-2; Dinç, agt., s. 332.

18. yüzyılın sonlarında Rus Çarlığı ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Ticaret Anlaşmasıyla birlikte Rus vatandaşı olan tüccarlar da diğer ahidnameli devletlerin tüccarları gibi Osmanlı ülkesinde serbest dolaşım ve ticaret hakkı kazanmışlardı.¹³³ İlgili antlaşma incelendiğinde Rus ticaret adamlarının Osmanlı Devleti'nden ithal ve ihraç edecekleri eşyalar listelenmişti. Bunlar arasında çalışmanın konusu ile ilgili olanlar ve fiyatları; 1 kantar ham pamuk 40 kuruş; 1 kıyye *penbe üsküfe* ve çorap 8 kuruş; 1 kıyye kırmızı ve elvan pamuk ipliği 4,5 kuruş; 1 top *kırpas-ı penbe* 4,5 kuruş şeklinde listelendiği görülmektedir (6 Ekim 1783).¹³⁴

Osmanlı Devleti idarecileri devletin gelir kaynaklarını artırmak için çeşitli vergilerde düzenlemelerde bulunmaktaydılar. Ekonomi alanında yapılan yeni bir düzenleme daha önce de belirtildiği üzere 1793 yılında penbe mukataasında yapılmıştı. Yeni düzenleme ile birlikte birçok vergi oranı da değiştiği için Batılı tüccarların şikâyetleri olmaktaydı. Osmanlı Devleti idarecileri de yabancı tüccarların şikâyetlerini önlemek için İstanbul'dan ülke genelindeki resmi görevlilere 12 Şubat 1793 tarihinde gönderdikleri emirname ile başta İngiltere vatandaşı ticaret adamları olmak üzere diğer tüm ticaret adamlarına uygulanacak olan uygulamayı açıklamaktaydılar. Emirnameye göre tüccarlardan Kıbrıs'tan almış oldukları pamuk ve pamuk iplikleri için Yeni Penbe Mukataası nizamının yayınlanmasından önce aldıklarını belgeledikleri takdirde yeniden vergi alınmaması ve ellerinde Mukataa emininin vermiş olduğu tezkire olmadan yabancı tüccarların gemilerine mal yüklenmemesi gerektiği bildirilmişti. Yeni Penbe nizamından önce ipliğin bir vukıyyesinden iki akçe ve pamuğun bir vukıyyesinden bir akçe vergi alınırken nizamdan sonra pamuğun bir vukıyyesinden bir para ve ipliğin ise 1 vukıyyesinden iki para *resm-i mirî* (miri vergi) alınacağı belirtilmişti.¹³⁵ 7 Nisan 1793 tarihinde İstanbul'dan gönderilen bir başka belgeyle Batılı devletlerin tüccarlarının değişen penbe nizamına yaptıkları şikâyetlerinin devam etmesi üzerine resmi görevlilerin nasıl davranmaları gerektiği yeniden açıklanmaktaydı.¹³⁶ Ancak değişen vergi uygulamalarını kabul etmek istemeyen Batılı tüccarların şikâyetleri bitmek bilmemiş ve yeni kurala göre miri vergi ödememek için ellerinden gelen her türlü hileyi yapmışlardı.

133 Kıbrıs adasında kurulan Rusya Konsolosluğu ile ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Demiryürek, "The Consulate of Russia in Cyprus in the Later 18th and the Early 19th Century", *XVI. Türk Tarih Kongresi, 20-24 Eylül 2010, Bildiriler*, C 4/2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 715-726.

134 KŞS, 18/125-3.

135 KŞS, 21/239-1.

136 KŞS, 21/235-1.

Fransa ile yapılan ticaret antlaşması gereğince Fransız tüccarlarının Osmanlı ülkesinden ithal ve ihraç edecekleri ticari eşyalardan %3 gümrük vergisi alınmasına karar verilmişti. Ancak aradan geçen zaman zarfında devletin bu uygulamadan zarar görmesi üzerine bu tarifelerin yenilenmesi gerekmişti. Yapılan müzakereler sonucunda gümrük vergisinin %3 olarak kalmasına, ancak satışa konu olan ürünlerin kıymetlerinin ve rayiç fiyatlarının zamlanmasına karar verilmişti. Bu karar doğrultusunda ürünlere yapılan zammı gösteren listede pamuk ve pamuk ipliği de bulunmaktadır (19 Aralık 1816).¹³⁷

Tablo 1: Fransız Tüccarına Satılan Pamuk ve Pamuk İpliğinin Eski ve Yeni Fiyatları

Ürün	Miktar	İlk fiyat	Zam	Son Fiyat
Rişte-i penbe-i Hindî	1 kıyye	54 akçe	26 akçe	80akçe
Rişte-i penbe-i elvan	5 kıyye	45 akçe	55 akçe	100akçe
Rişte-i penbe-i beyâz	5 kıyye	45 akçe	40akçe	85 akçe
Penbe-i hâm	1 kantar	120 akçe	180 akçe	300akçe

Belgelerden 1825 yılında Fransa ile yapılan benzer uygulamanın Sardunya Devleti ile de yapıldığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti ile Sardunya Devleti arasında imzalanan ticaret antlaşması gereğince her iki devletin tüccarlarının kendi ülkelerinden getirdikleri ve Osmanlı ülkesinden alıp götürcekleri ticarî eşyalardan yüzde üç gümrük vergisi alınması kararlaştırılmıştı. Ayrıca bu antlaşmanın yedi yıl süre ile geçerli olması ve bu süreden sonra yeniden tarife belirleneceği kabul edilmişti. İlgili antlaşmada belirtilen ürünlerin arasında pamuk ve pamuklu eşyalar da bulunmaktaydı (4 Nisan 1825).¹³⁸

Tablo 2: Sardunya Devleti'nin Osmanlı Ülkesinde %3 gümrük Ödeyeceği Pamuklu Ürünler Listesi

Ürün	Miktar	Değer
Elvân penbe kadife	1 top 40 arşın	400akçe
Rişte-i penbe-i Hindî	1 adet	80akçe
Penbe ve iplik kalçete İngiliz	1 deste, 12 adet	180 akçe
Penbe ve iplik çorab-ı İngiliz	1 deste, 12 adet	120 akçe

137 KŞS, 29/97-1; Haydar Çoruh, *II. Mahmut Döneminde Kıbrıs'ın İdarî, İktisadî, İctimai Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017, s. 219-220.

138 KŞS, 31/112-1.

Rište-i penbe elvân	1 kıyye	17 akçe
Penbe zar ve bürüncek-i Âsitâne evsat ve ednâ	1 top	126 akçe
Penbe çorab ve uskûfe-i Sakız	1 çift	48 akçe
Rište-i penbe-i elvân ve beyâz	1 kıyye	20akçe
Sakız'ın penbeden yeleklik	1 arşın	4 akçe
Penbe-i hâm	1 kantar	300akçe

İstanbul'dan 1829 yılında gönderilen emirnameyle Osmanlı topraklarındaki Müslüman ve gayrimüslim tüccarların alıp-sattıkları, getirip-götürdükleri mallardan alınan vergiler uzun zamandan beri değişmediğinden dolayı devletin zarar görmemesi için bir miktar zam yapılarak alınacak olan gümrük vergilerinin yeni belirlenen oranlara göre tahsil edilmesi bildirilmişti. İlgili listede pamuk ve pamuklu eşyaların listesi aşağıdaki tabloda verilmiştir. Müslüman tüccardan yüzde dört ve gayrimüslim tüccardan ise yüzde beş hesabı üzere gümrük vergisi alınmasına karar verilmişti.¹³⁹

Tablo 3: 1829 Yılında Osmanlı Ülkesinde Yapılan Fiyat Değişikliğinde Pamuklu Ürünler Listesi

Ürün	Cemaat	Miktar	Değer	Eski Fiyat	Zam	Son Fiyat
Rište-i penbe-i İzmir	Müslüman	1 kıyye	7,5 g	26g	12g	38g
	Zimmi			30	15	45g
Rište-i penbe-i sürh	Müslüman	1 kıyye	18g	45g	41g	86g
	zimmi			56g	52g	108g
Rište-i penbe-i Manastır	Müslüman	1 kıyye	75g	300g	60g	360g
	Zimmi			375g	75g	450g
Penbe-i hâmm-ı Soma	Müslüman	1 kantar	140 g	540 g	132g	672g
	Zimmi			675	165g	840g
Kırpâs-ı penbe	Müslüman	1 top	10g	30g	18g	48g
	Zimmi			37,5g	22,5g	60g
Penbe ile harîr mahlût olarak şâl ferâce	Müslüman	1 adet	80g	384g	000	384g
	Zimmi			480g	000	480g
Penbe kadife	Müslüman	1 top (40 zira)	135g	480g	168g	648g
	Zimmi			600g	210g	810g

¹³⁹ KŞS, 33/104-1.

Sonuç

Sonuç olarak, ılıman bir iklime ve bereketli arazilere sahip olan Kıbrıs adasında tarih boyunca çok çeşitli ürünler yetiştirilmiştir. Ada genelindeki arazilerde kuru ve sulu tarım yapılabilmiştir. Adada kuru tarım yapılabilen arazilerde en fazla arpa ve buğday yetiştirilmiştir. Sulu tarım yapılabilen arazilerde ise en fazla pamuk tarımı yapılmıştır. Adada yapılan pamuk ziraatını Venedik dönemine kadar gerilere götürmek mümkündür. Venedik idaresinde sulu arazilerde yetiştirilen bir diğer ürün ise Şeker kamışıdır. Kıbrıs adasında pamuğun dış piyasadaki değeri arttıkça ve buna paralel olarak adada üretilen şekerin dış piyasada değeri düştükçe sulu tarım yapılan alanlarda şeker kamışının yerini pamuk almış ve böylece adada pamuk ekilen alanlar genişlemiştir. Osmanlı Devleti'nin adayı fethiyle birlikte Venedik döneminde yapılan pamuk üretimi önemini kaybetmemiş ve yıllar geçtikçe dış piyasadaki taleplerin de etkisiyle daha da artmıştır.

Kıbrıs'ta Orta Çağlardan itibaren üretimi yapılan pamuk ve pamuklu dokumalar Osmanlı idaresi devrinde adadan yapılan ihracatın en önemli kalemi halini almıştır. Pamuklu dokumalar, yünlü ve ipekli dokumalar ile birlikte adanın hemen hemen birçok yerinde üretilmiştir. Zamanla adada pamuk ekilen alanlar o kadar genişlemiştir ki neredeyse ada genelindeki köylerde her evde bir dokuma tezgâhı bulunur duruma gelmişti. Osmanlı idaresinde adada yapılan pamuk üretimi, salgın hastalıklar, çekirge istilaları, kuraklık gibi çeşitli olumsuz şartlardan etkilendiği için inişli çıkışlı bir grafik de izlemiştir. Bu tür olumsuzluklarda devlet vergilerde indirimle giderek, üreticilere daha fazla ürün elde edecekleri tohum dağıtarak üreticilerin yanında yer almıştır. Hatta Osmanlı Devleti Amerika'dan daha fazla ürün elde edilmesini sağlayacak tohumlar getirterek adadaki pamuk üretiminin daha da artmasını sağlamıştır.

Lefkoşa Şeriye Sicillerindeki çeşitli kayıtlarda Kıbrıs'ta üretilen pamuk ve pamuklu dokumalar hakkında detaylı bilgi bulmak mümkündür. Tereke kayıtları içerisinde adada kullanılan birçok pamuklu dokuma türüne ve fiyatlarına rastlanmaktadır. Ayrıca sicillerdeki çeşitli satış kayıtlarından adadaki pamuk çeşitleri ve fiyatları hakkında bilgi edinmek de mümkün olmaktadır. Kıbrıs gibi küçük bir yerde Doğu Akdeniz'in en kaliteli pamuğunun yetiştirilmesi ise önemli bir başka konudur. Sicillerdeki birçok belgede pamuk, ipek ve yünlü dokumalar ile ilgili verilen detaylı bilgiler, bu ürünlerin fiyatlarını karşılaştırma şansını bulmamıza yardımcı olmaktadır.

İklimi ve arazisi pamuk tarımına uygun olduğundan Venedik idaresinden

itibaren adada üretilen pamuk dış piyasada özellikle İngiltere ve Hollanda Devletleri tarafından aranan bir ürün olmuştur. Pamuğun dış piyasada önemli bir ticari getirisinin olmasından dolayı adanın ileri gelenlerinin pamuk üretimine ve ticaretine katıldıkları sicillerdeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. 19. yüzyıldan itibaren Amerika'da ucuz iş gücü (kölelik sistemi) ile yapılan pamuk tarımı tüm dünyayı etkilediği gibi Kıbrıs'ı da olumsuz etkilemiş ve adadan ihraç edilen pamuk miktarında ciddi bir düşüş meydana gelmiştir. Tüm olumsuzluklara rağmen devletin de destekleriyle Osmanlı idaresi süresince pamuk ve pamuklu dokumalar adanın dış ticaretinin en önemli ürünü olmaya devam etmişlerdir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

KKTC Vakıflar Dairesi Genel Müdürlüğü Arşivi,

Kıbrıs Lefkoşa Şer'i Sicil Defterleri: 6-45 Nolu Defterler.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

Cevdet Maliye (BOA.C.ML):

BOA., C.ML-60/2704,

BOA., C.ML-310/12683,

BOA., C.ML-311/12702,

BOA., C.ML-273/11211,

BOA., C.ML-524/21402,

BOA., C.ML-331/13574,

BOA., C.ML-273/11211.

Cevdet Darbhâne (BOA.C.DRB):

BOA., C.DRB-45/2247.

Araştırma ve İncelemeEserler

Acıpınar, Mikail-Çanlı, İrem, "Osmanlı Dönemi Batı Anadolu Boyahaneleri: İzmir Örneği", *II. Uluslararası Akdeniz Sanat Sempozyumu Bildirileri, 10-12 Mayıs 2017*, Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanlığı & Kültür -Sanat Araştırma ve Uygulama Merkezi (KÜSAM), İzmir 2017, s. 152-162.

Acıpınar, Mikail-Küpeli, Özer, "Osmanlı dönemi Manisa Boyacı Esnafı", *Geçmişten Günümüze Manisa Şehzade II. Mehmet ve Manisa Tarihi-Kültürü-Ekonomisi*, C I, ed. Muzaffer Karakaya, Zafer Atar, Manisa 2018, s. 539-556.

Çiçek, Kemal, "Kıbrıs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 25, Ankara 2002, s. 374-379.

Cobham, Claude D., *Excerpta Cypria: Materials for A History of Cyprus. With an Apendix on Bibliography of Cyprus*, Cambridge 1908.

"Cyprus, Cotton Cultivation in", *Journal of the Society of Arts (Great Britain)*, 54 (1905, Nov. 17-1906, Nov. 16), s. 155-156.

Çoruh, Haydar, *II. Mahmut Döneminde Kıbrıs'ın İdarî, İktisadî, İctimai Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017.

Damlıbağ, Fatih, “Batı Anadolu’da İhracat İçin Pamuk Üretimi (1860-1870)”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, S. 60, 2011/1, s. 433-471.

Demiryürek, Mehmet, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-Nederlanda İlişkileri ve Nelerlanda’nın Kıbrıs Konsolosluğu”, *Kebikeç*, 25, 2008, s. 103-150.

Demiryürek, Mehmet, “The Consulate of Russia in Cyprus in the Later 18th and the Early 19th Century”, *XVI. Türk Tarih Kongresi, 20-24 Eylül 2010, Bildiriler, C 4/2*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 715-726.

Demiryürek, Mehmet, “1826 Düzenlemesinden Sonra Kıbrıs İhtisab Rüsûmu (1828-1838)”, *Belleten*, C 76, S. 276, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012, s. 553-606.

Dinç, Güven, *Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs 1800-1839*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya 2010.

Erdoğan, M. Akif, “Osmanlı Döneminde Kıbrıs Şekerhaneleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı*, S. 12, İstanbul 1998, s. 71-82.

Erdoğan, M. Akif, “Onsekizinci Yüzyıl Sonlarında Kıbrıs’ta Avrupalı Konsoloslar ve Tercümanları”, *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (24-27 Kasım 1998)*, *Bildiriler, C II*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa 1999, s. 315-327.

Erdoğan, M. Akif, “Osmanlı Kıbrıs’ında Pamuk Tarımı (1572-1640)”, *Türkooloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı III*, S. 45, Mayıs-Haziran 2002, s. 632-642.

Hadjikyriacou, Antonis, “The Ottomanisation of Cyprus: Towards A Spatial Imagination Beyond the Centre-Province Binary”, *Journal of Mediterranean Studies*, 25/2, 2016, s. 81-96.

Genç, Mustafa, “Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kök boya ve Cehri ile İlgili Bazı Kayıtlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi ART-E Sanat Dergisi*, 7/13, 2014, s. 174-212.

Jennes, Diamond, *The Economics of Cyprus. A Survey to 1914*, Mcgrill University Press, Montreal 1962.

Jennings, Ronald C, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York University Press, 1993.

İnalçık, Halil, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", *Belleten*, C 23, S. 92, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1959, s. 3-65.

Israel, Jonathan I., *Dutch Primacy in World Trade 1585-1740*, Oxford University Press, 2002.

Kallek, Cengiz, "Kantar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 24, İstanbul 2001, s. 317-320.

Kütükoğlu, Mübahat, "Osmanlı İktisadi Yapısı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, C I, İstanbul 1994, s. 513-651.

Lang, Hamilton, *Cyprus. Its History Its Present Resources, And Future Prospects*, Macmillan and Co., London 1878.

Özkul, Ali Efdal, *Kıbrıs'ın Sosyo Ekonomik Tarihi 1726-1750*, Ankara 2010.

Özkul, Ali Efdal, "Osmanlı Devleti İdaresinde Kıbrıs Adasında Yün (Yapağı) Üretimi ve Ticareti", *II. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Seferihisar-İzmir 21-23 Ekim 2010, Bildiriler*, Ankara 2011, s. 175-208.

Özkul, Ali Efdal, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs Adasında İngiltere Konsolosluğu ve Faaliyetleri", *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası*, ed. H. Çoruh, M.Y. Ertaş, M. Z. Köse, İstanbul 2011, s. 303-351.

Özkul, Ali Efdal, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Görev Yapan Müftüler ve Faaliyetleri (1571-1878)", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/7, Summer Ankara 2013, s. 459-485.

Özkul, Ali Efdal, "The Consuls and Their Activities in Cyprus Under the Ottoman Administration (1571-1878)", *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/2, Winter, Ankara 2013, s. 239-283.

Özkul, Ali Efdal, "Silk Production and Trade in Ottoman Cyprus", *Studies on Ottoman Cyprus*, ed. Evangelia Balta, Georgios Salakidis, Theoharis Stavrides, The İsis Press, İstanbul 2014, s. 171-210.

Özkul, Ali Efdal, "The Ottoman Empire's Tax Policy in Eighteenth Century Cyprus", *Archivum Ottomanicum*, 32, 2015, ed. György Hazai, Harradowitz Verlag, Wiesbaden 2015, s. 53-81.

Sahillioğlu, Halil, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Kıbrıs Bütçesi", *Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, IV/7-8, Ankara 1967, s. 1-33.

Samani, Hasan, *Tanzimat Devrinde Kıbrıs (1839-1878)*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006.

Ek

Tablo 4: Kıbrıs'ta Kullanılan Pamuk ve Pamuklu Eşyaların Değerleri¹⁴⁰

Ürün	Miktarı	Değeri	Tarih	Kaynak (KŞS)
Mahlûc penbe	12 ka	12000a	1720	11/4-1
Penbe-i hâm		100a	1720	11/4-1
Penbe çarşab	3 ad	7,5g	8.11.1721	11/10-4
Penbe haraşası	4 ad	580a	17.12.1722	11/91-1
Penbe çuvalı		200a	17.12.1722	11/91-1
Mahluc penbe	20 li	500a	17.12.1722	11/91-1
Mahluc penbe	18 ç	ka50g	26.11.1724	12/82-1
Çekirdekli penbe	680 li	8litresi 1g	26.11.1724	12/82-1
Çekirdekli penbe		200a	13.01.1727	13/1-10
penbe	5 ka	36.000a	13.01.1727	13/1-10
Çekirdeksiz penbe	6 li	280a	20.03.1726	13/57-1
Çekirdekli penbe	50 li	1200a	7.11.1730	13/222-1
Penbe ipliği		179a	29.09.1729	13/224-1
Penbe-i Mesarya	1 kı	16p	11.01.1734	14/1-2
Penbe-i Lapta	1 kı	180p	11.01.1734	14/1-2
Penbe çakşır	1 ad	20p	16.01.1739	15/74-1
Mahlûc penbe	35 kı	460p	16.01.1739	15/74-1
Çekirdekli penbe		10p	27.08.1742	15/165-1
Çekirdekli ve mahlûc	1106,5 kı	4820p	25.02.1742	15/152-1
Penbe gömlek	1 ad	3p	30.01.1758	18/23-50
Penbe ipliği	1,5 kı	3g	16.03.1762	18/51-1
Penbeli köhne alaca entari	1 ad	81p	22.08.1784	18/94-3
Penbe şâli cebe	1 ad	321p	22.08.1784	18/94-3
Penbe şilte	1 ad	101p	20.12.1783	18/100-1
Penbe ipliği		32p	22.05.1783	18/116-1
Penbe-i hâm	1 kar	40g	6.10.1783	18/125-3
Penbe üskûfe ve çorab	1 kı	8g	6.10.1783	18/125-3
Kırmızı ve elvan rişte-i penbe	1 kı	4,5g	6.10.1783	18/125-3

140 Tablodaki Kullanılan Kısaltmalar: a: akçe, ad: adet, ç: çuval, ç: çift di: dirhem, g: kuruş; l: lidre, ka: kantar, kı: kıyye, p: para, t: top, z: zira.

Kirpas penbe	1 t	4,5g	6.10.1783	18/125-3
Penbe ipliği		16p	6.01.1767	19/30-2
Penbe ipliği	300 d	110p	6.01.1767	19/33-1
Penbeli sım kuşak	34 ad	221p	6.01.1767	19/33-1
Kettân bezi, penbe ipliği	40zi, 50 d	240p	6.01.1767	19/33-1
Beyâz penbe şilte	1 ad	302p	6.01.1767	19/33-1
Penbe şilte	1 ad	20p	25.09.1767	19/45-1
Penbe çekirdeği	2 kar	22g	28.04.1766	19/71-2
Penbe çarşeb	1 ad	30p	2.01.1769	19/109-1
Penbe	13 kı	390p	19.01.1769	19/113-3
Penbe ibliği		182p	9.11.1769	19/139-1
Penbe dolabı	1 ad	80p	25.02.1770	20/1-3
Penbe çekirdeği	2 ka	100p	25.02.1770	20/1-3
Penbe	11 kı	200p	25.02.1770	20/1-3
Çekirdekli penbe	60 kı	220p	25.02.1770	20/1-3
Penbe bahâsı	8,5kı, 100di	240p	22.10.1770	20/11-2
Penbe	1,5 kı	30p	11.11.1770	20/13-1
Penbe şâyende Bec semmûru beden kürk	1 ad	2400p	1770	20/16-1
Penbe ipliği	180 di	125p	1770	20/16-1
Şilte penbesi		56p	3.07.1770	20/19-2
Penbe	1 ka	3600p	17.06.1770	20/27-1
harîr, çekirdekli penbe, çekirdekli penbe	2 kı, 44 kı	2140p	17.06.1770	20/27-1
penbe çekirdek	43 kı	215p	17.06.1770	20/27-1
penbe çekirdek	1,5 kar	200p	17.06.1770	20/27-1
Penbe ipliği	1 kı	80p	14.10.1770	20/32-1
Penbe ipliği	0,5 kı	37p	14.10.1770	20/32-1
Penbe kazağı	10 ka	4200p	2.03.1771	20/34-2
penbe ipliği	kı 5p, 5 kı	200p	31.01.1771	20/40-2
Penbe	30 ka	82000p	3.07.1771	20/52-2
Penbeli köhne alaca antârî	1 ad	81p	22.08.1784	21/11-1
Penbe şâlî cebe	1 ad	331p	22.08.1784	21/11-1
Müstamel penbe gömlek	1 ad	62p	25.10.1784	21/18-1
Köhne penbe şilte	1 ad	49p	2.01.1785	21/21-2
Hâre penbe şilte	3 ad	8g	14.01.1785	21/21-3

Osmanlı İdaresi'nde Kıbrıs Adasında Pamuk Üretimi ve Pamuklu
Dokumalar Ticareti (18. ve 19. Yüzyıllarda) 1363

Penbe kırmızı şilte	2 ad	5g	14.01.1785	21/21-3
Penbe hâkî	6 t	20g	14.01.1785	21/21-3
Penbe	1 ka	150g	14.01.1785	21/21-3
Penbe	4 ka	600g	14.01.1785	21/21-3
Penbe ipliği		210p	25.02.1786	21/43-3
Penbe yasdık	1 ad	13p	25.02.1786	21/43-3
Penbe bahâ		476p	25.02.1786	21/43-3
Beyaz penbe şilte	2 ad	360p	19.11.1786	21/62-3
Penbe hâşesi	2 t	140p	19.11.1786	21/62-3
Köhne penbe koltuk ve baş yasdığı	17 ad	1600p	19.11.1786	21/62-3
Mahrûc penbe	6 ka	1080g	4.09.1795	21/303-1
Çekirdekli penbe	100 kı	25g	4.09.1795	21/303-1
Penbe çekirdeği	4 ka	30g	4.09.1795	21/303-1
Çekirdekli penbe	500 kı	100g	28.07.1795	21/310-1
Mahlûc penbe	18 kı	18g	28.07.1795	21/310-1
Penbe şilte	1 ad	2g	3.09.1799	22/55-1
Penbe şilte ma'a yasdık	1ad	320p	2.09.1799	22/72-1
Mahlûc penbe	3 ka	750g	16.01.1800	22/84-1
Penbe	500 di	75g	8.12.1802	24/7-2
Penbe	100 di	15g	26.02.1803	24/25-1
Köhne penbe çarşaf	1 ad	40p	1805	24/128-2
Penbe ipliği ve bir hıvar	1 ad	140p	20.05.1806	24/158-1
Penbe müsta'mel entari	1 ad	178p	25.07.1806	24/181-2
Penbe çekirdeği	60 ka	1200g	21.05.1806	24/183-1
Köhne penbe şal	1 ad	50p	3.03.1807	26/18-2
Mahrûc penbe	60 kı	2400p	29.05.1808	26/108-1
Penbe dolabı	1 ad	180p	7.10.1809	27/32-2
Penbe	6 ka	2000g	30.01.1811	27/140-2
Müsta'mel penbe şal	1 ad	1802p	27.08.1811	27/160-1
Penbe kozağı	8 ka	280g	21.10.1811	27/163-2
penbe	9 ka	1800g	12.07.1812	27/205-1
Rişte-i penbe		80p	27.11.1812	28/36-1
Çıkrık ma'a iy	1 ad	60p	27.11.1812	28/36-1
Penbe ipliği	5 kı, 100 di	31g	26.04.1813	28/70-1

Penbe ipliği	2,5 kı	12g 22p	26.05.1813	28/78-1
penbe	1 ka	500g	28.01.1816	29/104-1
penbe	25 kı	75g	28.01.1816	29/104-1
Penbe çekirdeği	2 ka	20g	28.01.1816	29/104-1
Yorgan penbesi	5 ad	5g	28.01.1816	29/104-1
Penbe dolabı	1 ad	7,5g	24.02.1816	29/106-1
Penbe hâşesi	32 ad	240g	11.01.1820	30/121-3
penbe	14ka,165di	7435g	11.01.1820	30/121-3
Kukla ve Minareli karyelerinden penbe	6 ka, 76 kı	3210,5g	11.01.1820	30/121-3
Penbe beyâz şilte	1 ad	15g	10.02.1820	30/128-1
Çekirdekli penbe	388kı,150di	216g, 25p	10.02.1820	30/128-1
Çekirdekli penbe	500 kı	280g	10.02.1820	30/128-1
Penbe çorab	7 çi	9g	7.02.1822	30/143-1
Penbe	18 kı	27,5g	18.12.1822	30/179-1
Penbe çuka	22 zi	178g, 30p	18.12.1822	30/179-1
Penbe bez	37 zi	17g,15p	25.12.1825	31/134-1
Penbe bez	6 zi	3g,31p	25.12.1825	31/134-1
Pamuk ayakkabı	4ad	40g	11.03.1843	39/70-2
Pamuk entâri	3ad	80g	11.03.1843	39/70-2
Dimi entâri	1ad	40g	11.03.1843	39/70-2
dimi entâri	1ad	50g	11.03.1843	39/70-2
Pamuk ipliği	4 kı	50g	11.03.1843	39/70-2
Pamuk çekirdeği	12 kı	12g	11.03.1843	39/70-2
Bir mikdâr penbe ve yay		3g	14.12.1846	41/31-1
Çıkrık	1ad	3g	14.12.1846	41/31-1
Kırmızı pamuk	15 kı	45g	24.09.1853	43/7-1
Has pamuk	4,5 kı	9g	24.09.1853	43/7-1